

સંપીલું સુખી કુટુંબ.

હાલના જમાનાને અનુસરતી

સંસારી વારતા

બનાવનાર

મેહરબાનુ ધનજીશાહ ખરાસ

૧૯૭૭

પ્રાપી ૨,૦૦૦

ધી "જોવર્ધન મુદ્રાલય" માં છાપયું છે.

મુબઈ

૧૯૮૧.

કીમત છ આના

પોસ્ટેજ અરધો આનો.

આ ચોપડી નિચલે ઠેકાણેથી વેચાતી મળશે.

મનચેરજી જમસેદજી માદન-વાણીયાવાડી ઘોભીતલાવ મુંબઈ
શેહેરીઆરજી હોરમસજી ખુકસેલર, કાળ્યાદેવી રોડ મુંબઈ
રશતમજી શોરાબજી શુખડવાલા, કરેલવાડી, બનાજીના
અ. શેહેરામની પાશે શુખડની દુકાણુમાં મુંબઈ.

તથા

કર્તાને ત્યાંથી મળશે.

દી બા ચો.

“સંપીલું સુખી કુટુંબ” એનો આખો વિશય વારતારૂપે સ્ત્રી મિત્રમાં કટકે કટકે છપાઈ બહાર પડ્યો હતો. મારા પેહેલાજ વિશયને સ્ત્રીમિત્રના માલેક અને અધિ-પતીના ઉત્તેજન આપવાથીજ હું આ જગતમાં ખુલ્લી રીતે બહાર પડી છું ; અને તેથી તેમનો આ ઠેકાણે આભાર માનવાને હું બૂલતી નથી.

હું કાંઈ ચોપડીઓ બનાવનારમાં ખપવા માંગતી નથી પણ ફક્ત મારા જેવી કેટલીક બેનો જે શરમની મારે જરાતી ફરતી હશે તેઓમાં દાખલો બેસાડવા માટેજ મેં એ કામ હાથ લીધું છે. પારસી બાનુંઓમાં પુસ્તક કરતાં હું કાંઈ પેહેલીજ નથી. મારી પહેલાં ઘણીક વિદવાનોના હાથે ઘણાંક ઉપ્યોગી પુસ્તકો છપાઈ બહાર પડ્યાં છે અને મારાથી તેમની બરાબરીમાં પણ થઈ શકાશે નહીં.

આજ કાલ વારતાની ચોપડી ચોપાનીયાં અને વરતમાન પત્રનો જથ્થો વિધાના વધારાથી દરેક ઠેકાણે એક સરખી રીતે વંચાય છે. એવાં દરેક વાંચનો નવરાસની વેળાએ વાંચવાની હળટથી મને થોડું થોડું લખાણ લખવાની ઉમેદ થઈ ; તે વેળાએ સ્ત્રીમિત્ર ચોપાનીયાંએ જન્મ આપ્યો અને તે વળી સ્ત્રીઓના ફાયદા માટે.

પ્રથમ તો નાનાં નાનાં સુબોધપર લખાણો સ્ત્રીમિત્ર ચોપાનીયામાં મારે હાથથી લખાયલાં બહાર પડ્યાં, ત્યાર પછી મને એક મોટી સંસારી વારતા આજના ચાલુ જમાનાના રીવાજ પ્રમાણે લખવાની હોંશથી “સંપીલું સુખી કુટુંબ” ની વારતા મેં લખી છે, એને માટે કંઈપણ

લખવા કરતાં મેં આ વારતા સદગુણી સ્ત્રી પુરુષો આગળ
રજુ કરી છે તેથી આશા છે કે મારી નજરદોષથી કાંઈ
બૂલ થઈ હોય તો સમજી વાંચકો દરગુજર કરશે.

મારા ધારેલાં કામને ઉત્તેજન આપનારાં જે સદગુણી
આનુઓ અને ગ્રહસ્થોએ મને આ પુસ્તકનાં ગ્રહાક થઈ
આશરો આપ્યો છે તેમનો આ ઠેકાણે ઉપકાર માનું છું,
અને તેમનાં નામ આ પુસ્તકની સાથ અમર રહે એવા
હેતુથી પુસ્તકનાં પાછળ તેમનાં મુખ્યારક નામ નોંધ્યાં છે.
વલી કેટલાંક આનુઓ અને ગ્રહસ્થોનાં નામો મોડે મલવાથી
છાપી શકાયાં નથી તે માટે દરગુજર કરશે.

છાપાખાનાના કામ કાજ બદલ મને કંઈજ અનુભવ ન
હોવાને લીધે સઘળું સુધારવા કરવાનું કામ કરવા માટે
મારા મોટા ભાઈ દીનશાહજીએ જે મેહનત લીધી છે તે
માટે હું તેમની ઘણી આભારી છું.

મેહિરખાનુ ધનજીશાહ ખરાસ,

૪૬, મીરઝાં સ્ટીટ બહારકોટ, ૧
મુબાઈ ૧-૩-૫૧.)

મારી બેહેનપણીઓને શીખામણ.

સંખીલું સુખી કુટુંબ.

માતાનાં મરતી વખતનાં શુભ વચનો.

બેહેન—ઓ ભાઈ ! તું તો હમેશ ક્રીકેટની અંદર ગાંડા થઈ ગયો છે ! જે પ્રમાણે મધમાખો આખા દી-વસ કુલોની અંદર મધ માટે ભમતી ફરે છે, તે પ્રમાણે તારું મગજ ક્રીકેટની અંદરજ ગરક થઈ ગયું છે. નીશાળેથી છુટયો કે ક્રીકેટ. સતીવાર અને રવીવારે ક્રીકેટ, કોઈ દહાડો રજા હોય ત્યારેખી ક્રીકેટ; અને જ્યારે ભાઈને આવવાને મોડું થયું અને પુછ્યે તો કહે કે, આજે ભમખાનાની “મે-ચ” હતી અને કાલે ભીમખાનાની “મેચ” છે. એમ હમેશ મેચ વીશેની વાતો ! જે કોઈ દહાડો મેચ છે એવું સાંભળ્યું હોય તો, ખાવા પીવાનું એક કોરે, પણ “મેચ” પેહેલાં ! એ પ્રમાણે જે તું કરશે તો આપણું શું થશે ? તને માલમ તો છેજકે, આપણાં માની તખીઅત દીનપર દીન ખરાબ થતી જાયછે, તેથી તારે તેમની સંભાળ લેવી જોઈયે, તેને બદલે મેચની સંભાળ લેવા મંડી ગયો છે, એ કાંઈ સારી વાત છે ?

ભાઈ—અરે બેહેન ! તને માલમજ ક્યાં છે કે, ક્રીકેટ રમવાથી માણસને શું ફાયદો થાય છે ? જો, હું કહું છું, તે સાંભળ ; ક્રીકેટ રમવાથી શરીર મજબુત થાય છે, તેમજ મગજ ખીલે છે ; એ પ્રમાણે એના ઘણા સુખકારક દાખલા છે, તે તને ક્યાં માલમ છે ? છોકરીઓએ માત્ર ભરવા ગુંથવાનું કામ કરી જાણવું, ખીજું કંઈ છે ?

બેહેન—ના રે ! અમને ક્યાંથી માલમ હોય !! જાણે અક્ષતો ઓથમી પાડો તુંજ છે તો !!!

ભાઈ—બેહેન, હવે તું એ ભાંજગડ રહેવા દે. મને પેહેલાં આપણાં ‘મા’ ની તખીઅત કેવી છે તે કહે, જોજાં વાઈ ? આજે કંઈ એવણનાં શરીરને ઠીક છે કે નહીં ?

બેહેન—ઠીક તો ક્યાંથી હોય ? પેઠમાં કંઈ અન્ન પાણી જાય તોજ સુખ થાય કેની ? મુળમાં ઓસડજ પેઠમાં પુરં પાધરં જતું નથી, ત્યારે એમને ઓસડનો ગુણુ તે ક્યાંથી થાય વાઈ ?

ભાઈ—બેહેન, જો તું ખરેખરં પુછે તો, મને નથી લાગતું કે એવણુ કંઈ જીજા દહાડા કહાડે.

બેહેન—તારા મનમાં એમ છે શું, અથવા તું એમ ધારે છે ? કે એવણુ થોડા દહાડામાં મરી જશે ?

ભાઈ—એમ તો મને લાગે છે, પછી તો ઇશ્વરના હાથમાં છે, તે કરશે તે થશે.

બેહેન—ઓ ભાઈ ! આ તું શું બોલે છે ? અરે જો એમ થાય તો આપણા બુરા હાલ થશે. અરે આપણું એની પાછળ કોણ છે ? નથી કાકા, નથી મામા, નથી કોઈ સગું વાહાલું કે આપણને હેતથી બોલાવે. અરે રે ! આપણુ

શું થશે? અરે! એણે મહા કષ્ટ સહીને આપણને ઉછેર્યાં! ત્યારે આપણું સુખ જોવાને નહીં રહેશે! તેના ઉપરનો બદલો લેવા તે નહીં રહેશે? (નીશાસ નાખીને) અરે ઈશ્વર! હવે હમારા શા હાલ થશે? જો આપણા “પીતાજી” બીજી બાયડી કરે તો, ખરેખર તેને આપણાં વીંધે એટલું લાગશે? જો “માતા” એ આપણને તેનાં પેટમાં પુરા નવ માસ રાખી મહા કષ્ટે જન્મ આપ્યો, તેને એટલું આપણે વીંધે લાગે તેટલું કાંઈ સાવકી માને લાગે બાગે નહીં જો?

બાપ—બેહેન, તું તો ગાંડી થઈ છે! આપણાં “મા” હજી તો આજન્મરી છે, એટલા બારમાં તું બવીંધ વીંધે વીંચાર કરે છે. તારા જેવી કોઈ ગાંડી તો આ દુન્યામાં હશેજ નહીં. ચાલ, આપણે ઘર જઈ માની આસનાવાસના કરયો. (નયછે.)

(અકસમાતથી બાપ દાખલ થાય છે.)

બાપ—આજ ચચાર મહીના થયા ડાકટરોનું ઓસડ કરતાં કરતાં કંટાળી ગયો, પણ મારી વાહાલી બાયડીને કાંઈ ફેર પડતોજ નથી! આખા ગામના ડાકટરો ખોલી વળ્યો છું. હવે કોઈ બાકી રહ્યો હોય એમ મને દેખાતો નથી.

ઓ ઈશ્વર! તેં તે મને જેવી જોઈએ તેવી પત્ની આપી, પણ તેનાથી વીંધુએ ના પડાવ. જ્યારથી હું એની સાથે પરણ્યો છું, ત્યારથીજ મોજ શોખમાં દહાડા ગુળ્યા છે, પણ એની જીંદગાનીને જો ધક્કો લાગ્યો તો પછી મારા સંસારની ધુલધાણી થશે, એમાં કાંઈ શક નથી.

આહ હા! મારી વાહાલી સ્ત્રીની જીંદગી વીંધે જો હું છપાવી પ્રગટ કરું, તો ખરેખર એક મોટું પુસ્તક થાય. એ કેવી રીતે ધરતો સંસાર ચલાવતી, કરકસરથી ધરતો

ખરચ કરી ઘરમાં બધાંને સંતોષ રાખતી ; કોઈ દહાડે એણે મને માઠો સખુન તો કહ્યોજ નથી. જો હું કોઈ વખતે એના ઉપર ગુસ્સે થાઉં તો તે નીચું મોઢોડું કરી ચુપ બેસતી, કે જોયી મનેજ એની દયા ઉપજતી. આજ એ વરસ થયાં મારો હાથ ભીડમાં છે, એ વીશે હું દલગીર થાઉં તો મને શાંત કરી, મોટી મોટી ધીરજની વાતો કહેતી, તે વખતે હું એક પથ્થર મીસાલ સ્થીર થઈ જતો. એના સદગુણના એવા અનેક દાખલાઓ બનેલા છે. વળી જો કે આડોશી પાડોશી અને સગા વાહાલાંની બાયડીઓ નવાં નવાં લુગડાં, ઘરેણું પેહેરી લગન કારણમાં મહાલતી ફરે છે, તે પ્રમાણે એને મુદલ ગર્વ ન હતો. કોઈ દહાડે એણે મને એવું નથી કહ્યું કે, કોઈ નવું ઘરેણું કરાવો, કે નવી નવી સાડીઓ વેચાતી લાવો. ત્યારે એવી સ્ત્રી વીશે શું હેવાલ આપું, તે મને કાંઈ સુઝતું નથી. હું પોતેજ મનથી શર-માઈ નવું કાપડ બાપડ આવડું હોય ને ખરીદ કરવા વીધે પુછું તો મને પોતેજ અટકાવતી. આહ હા ! એવી પત્ની વીશે જો કાંઈ કહીયે તે થોડુંજ છે. વળી જુઓ તો એ કાંઈ પૈસાવાલાની દીકરી નથી. એ તો ખરુંજ છે કે, પૈસાવાલી છોકરીઓને તેમનાં માબાપ માથે ચઢાવે છે, તેથીજ તે છોકરીઓ સાસરે પોતાના ઘણી સાથે બરાબર સુખચેનથી રહેતી નથી, અને ગામમાં તેમને વીશે ઢેડ ફળેતી થતી સંભલાય છે. હવે એ વીશે વધારે ટકટક કરવી હીક નથી. હવે તો જરા ઘેર જાઉં આજ ત્રણ ત્રણ રોજ થયાં આંખને જરા નીંદ્રા નથી, તેથી ઘેર જઈ જરા ઓસડ પાણી મારી ધ્યારીને આપી જરા લેટું.

(આગળ જાય છે, બેઠલાંમાં
સામેથી એક મીન આવે છે.)

મીત્ર—કેમ ભાઈ, તારી સ્ત્રીની તખીઅત હવે કેવી છે ?
એસડ કોણનું કરે છે ? તું બીહે છે શું કરવા ? જોની પેલા
પાલનજી પસતાકીયાની બાયડી બ્યારે મરવા પડી હતી
ત્યારે મોટા મોટા ડાક્ટરોએ પણ તેની આશા છોડી હતી અને
તે હમણાં જોવી જોઈએ તેવી તંદરસ્ત થઈ છે.

હોસંગજી—ભાઈ, એ તો નસીબની વાત છે. ચાલો
હવે જઈએ.

(નય ઉ.)

(પલંગ ઉપર સુતેલી માં, દીકરો અને દીકરી પાસે ઉભાં છે.)

છોકરી—માયજી, હવે આપના જીવને જરાક આરામ છે કે ?

છોકરો—બેહેને ડાક્ટરનું એસડ આપ્યું કે ?

છોકરી—ભાઈ, એસડ તો ક્યારનુંજ આપ્યું.

મા—મારાં વાહાણાં છોકરાંઓ અહીં આવો. હું તમને
આજ એક શીખામણની વાત કહું છું તે સાંભળો, અને
આજથી તે શીખામણ પ્રમાણે ચાલજો.

છોકરો—માયજી, માતાનો ધર્મ તો એજ છે કે, હમેશ
નવરાશની વેળાએ પોતાનાં છોકરાંઓને સારી સારી શીખા-
મણો કહી, તેઓને સારે માર્ગે લગાડવાં, તેટલા માટે મારાં
વાહાણાં માયજી, આપણી શું ઈચ્છા છે તે કહો; અમે બેઠ
જણાં સાંભળવાને તૈયાર છીએ.

મા—વાહાણા શાવક, તારી મીઠી વાણીથી માઈ મન
એટલું તો હરખ પામ્યું છે કે, કાંઈ બોલવાની મના નથી.
મારાં અત્યંત વાહાણાં છોકરાંઓ, મારે તમને આજે જ કાંઈ
કહેવું છે તે કહેવાને મારી જીભ ઉપડતી નથી.

છોકરી—કાંઈ શીકર નહીં માયજી, કાંઈ ધબરાશો નહીં.
ધીરથી બોલજો, કાંઈ ઉતાવળ નથી.

મા—સાંભળો છોકરાંઓ, મારી અંતની ઘડી હવે પાસે આવી છે, મને ઈશ્વરને ત્યાંનું તેડું આવ્યું છે, કે જ્યાં ગયા વગર છુટકો નથી. આ સુખનો સાગર છોડી, તમારાં જેવ વાંહાલાં પુત્ર પુત્રી, અને પ્યારા પતીથી વીખુટી પડી, આ દુન્યાનું સુખ દુઃખ જોવાને બદલે, હું થોડીક પળમાં અંહીથી વીદાય થઈશ.

છોકરો—(દુઃખથી) અરર! વાહાલાં માયજી, અમે નીરદોષ બાળક કે જે હજી તદ્દન નાદાન છીએ, તેઓથી વીખુટાં પડી વીદાય કેમ થાયો છો? માયજી, અમારી એવી ઈચ્છા છે કે, જ્યાં અમારી સદાની વાહાલી મા હોય ત્યાં તેની સાથે હસી ખુશીથી રહી, તેના જીવને સંતોષ પમાડ્યે, પણ તમે તો તેની દરકાર કર્યા વીના ચાલ્યાં જાઓ છો. શું તમને અમારી દયા મુદલ નથી આવતી વાર?

છોકરી—માયજી, આ નીરદોષ બાળકોને ઘણું દુઃખો સહન કરવાં પડશે! (રડે છે.)

મા—વાહાલાં છોકરાંઓ, તમને રડતાં જોઈ મારું હૈયું કંટાળેને બદલે નરમ થતું જાય છે. તમારે મને આ વખતે હીંમત આપવી જોઈએ, તેને બદલે ડચકાં કેમ ખાઓ છો વાર? શું તમે એમ ધારો છો કે, મને તમારી દયા જરાયે નથી?

છોકરી—વાહ? માયજી, અમારાથી એમ કેમ કહેવાય કે, તમને અમારી દયા નથી આવતી.

મા—ત્યારે જુઓ મારાં વાહાલાં છોકરાંઓ, ઈશ્વરે માત્ર તમને શીખામણ દેવાને માટેજ મને થોડોક વખત જીવવા દીધી છે; માટે મારી આંખની કાકીઓ, તમે સાંભળો—

મારાં મરણ પછી તમે એક બીજાં સાથે હલીમલીને ચાલજો, એવી રીતે કે કોઈ દહાડો તમારે છુટાં પડવું નહી, એઉ એક બીજાં ઉપર હેત રાખજો, ઘરમાં કદી પણ કન્યો કંકાશ કરતાં ના, કારણ કે મારી પછી તમને કોઈ શીખામણ દેનાર નથી. તમારો બાપ જો ફરીથી પરણ્યો તો પછી તેનું હેત તમારી ઉપરથી ઝાઘું થશે, એમા તો શક નથી. હમેશ તમે તેની સેવામાં તત્પર રહેજો. તેનું દરેક કેહેણુ માનજો. કદી કોઈ સાથે લડી વઢી તેની આગળ 'રાવ' ખાવા જશો નહી. તમારો પીતા તમારે માટે જો બીજી 'મા' લાવે તો તેને કદી પણ પંજવતાં ના. તમે એમજ સમજજો કે, પરમેશ્વરે તેને મારે ઠેકાણે મોકલી છે. કદાચ તમે તેને દુખવશો તો તમારા ઉપરથી તેનું હેત ઘટશે, અને તેથી આગળ જતાં માઠાં પરીણામ નીપજશે, કારણ કે એ તમારા બાપને ઊંધું ચતું સમજાવી તમારી સાથે વેર પડાવશે; એટલા માટે તમે એઉ જણાં સંપીને રહેજો. મારાં વાહાલાં બચ્યાંઓ, હવે મારી જીભ ઉપડતી નથી, મારાથી વધારે બોલાતું નથી, પણ છેલ્લું કહેવાતું તો એજ છે કે, એક બીજાં ઉપર 'પ્રેમ' રાખજો. અં ! ભુલતાં ના, અં ! નહી તો તમને તો નહી પણ મને મારાં મરણ પછી ગામનાં લોકો ગાળો દેશે કે, માએ છોકરાંઓને સારી ચાલ શીખવી નહી. એટલા માટેજ મારી શીખામણુ ભુલતાં ના.

(એટલામાં 'બાપ' આવેછે, તે બંને

છોકરાંઓને પાતાની પાસે લઈને.)

હોસંગજી—મારા સદાના વાહાલા શાવક અને શીરીન, તમે શું વાતો કરતાં હતાં ?

શાવક—વાહાલા પીતાજી, અમારી ‘મા’ ની આવી દ-શા જોઈને અમને ઘણું માડું લાગે છે. અમને અંતઃકરણથી ચાહાતી જે મા, કે જોણે નવ માસ સુધી પોતાનાં પેટમાં રાખી, મહા કષ્ટ સહી જન્મ આપ્યા પછી હજારો દુઃખોમાંથી ઉગારી એટલાં મોટાં કીધાં, તેનો અમારે બદલો આપવો જોઈએ, તેને બદલે તો અમને તેણે છોડી જાય છે.

(તે રડે છે, તેને જોઈને શીરીન પણ રડે છે.)

બાપ—મારા અત્યંત વાહાલા શાવક અને શીરીન, હજી તો તમારી વાહાલી ‘મા’ ખીજના ઉપર પડી છે, ને જે ઇશ્વર ઇચ્છા હશે તો, એમાંથી પણ ઉડીને હુશીઆર થશે. તમે અત્યારથીજ શામાટે રડો છો? તમારા રડવાથી તેને પણ રડવું આવશે, અને તેથી તેની માંદગીમાં વધારો થશે. બેટા! તને માલમ છે કે, ખીકટ પ્રસંગે ધીરજ ધરી હિંમત આપવી જોઈએ, તેને બદલે તો તું ગાંડો થઈ રહે છે. જો! તારાથી તારી નાની બેન શીરીન છે, તે તને જોઈને વધારે રડશે, એટલા માટે તારે ધીરજ રાખવી જોઈએ. તારી ‘મા’ ને શાંતી આપ કે જેથી તેનો જીવ સંતોષ પામે; સમજ્યો!

શીરીન—વાહાલા પીતાજી! તમે અમને ધીરજની વાતો કહો છો તે અમે માન્ય કર્યે છીએ. પણ અમારી સૌથી વાહાલી ‘માએ’ અમને કહ્યું છે કે, તેમનો મરવાનો વખત થોડો રહ્યો છે. વળી એક એકસ મોટી શીખામણની વાત કહી છે, અમે બેઉ બેહેન ભાઈએ નીશ્રય કાઢ્યા છે કે, આજથી અમારાં હૃતવંતાં ‘માયજી’ ની શીખામણ પ્રમાણે ચાલવું.

(તેને આ પ્રમાણે બોલતી બોલતી શાવક ઈશારત કરે છે, અને મોઢાં ઉપર હાથ દઈને કહે છે કે, મુંઝી રહે. અંટલામાં આપની નજર તેની ઉપર પડે છે તથા તે પુછે છે.)

આપ—કેમ બેટા! એવી તે શું શીખામણુ તમારી માતાએ તમને આપી છે કે, તે મારાથી છુપી રાખવા તારી બેનને ઇસારા કરે છે ?

“મા બાપે” પોતાનાં છોકરાંઓને શીખામણુ આપવી એ તો તેમનો ધર્મજ છે, કારણ કે જે પ્રમાણુ કુમળું ઝાડ વાળ્યે તેમ વળે અને મોટું થાય તો કેટલીએક કોશેશ કરો પણ કદીએ હાયથી વાંકુ થવાનું નથી; તેજ પ્રમાણુ છોકરાંઓ જ્યારે નાનાં હોય ત્યારથીજ દરેક “માત પીતા” એ સારી સારી શીખામણુની વાતો કહી તેઓના મનમાં ઉતારવી, કે જેથી તેઓ આગળ જતાં સુખ પામે. બેટા! તને માલમ તો હશેજ કે, ત્રીજી ચોપડીના ચૈદમાં પાંદ-માં પોપટનાં એ બચ્ચાંની વાત આવી છે તેમાં જોની! નાનપણથી એક સારાં માણસને ત્યાં ઉછર્યું અને બીજાં નહારાંને ત્યાં, તેથી બેજ જણમાં કેટલો તફાવત હતો વા-
“રૂ” ? તારી બેહન મને કહેતી હતી તે વખતે તેને અટ-કાવીને, મારાથી તું છુપી રાખવા માંગે છે, ત્યારે જરાક એમાં તેં પાપ કીધું છે એમ થયું, પરમેશ્વરનો તું જ-રાક ગુનેહગાર ઈયો છે.

શાવક—વાહાલા પીતાજી, એમાં મેં કંઈ પાપ કીધું નથી, કારણ કે જીહું બોલવું એ મહા પાપ છે એ વાત તો ખરી, પણ જીએ, હું જીહું બોલ્યો હોઈ તોજ મને પાપ લાગે કેની ?

આપ—હાજ તો.

શાવક—ત્યારે તમે મને પાપને માટે દોષ કેમ મુકો છો વારં ? કારણ કે હું કાંઈ ખોટું બોલ્યો નથી. એમાં જો મારો તકસીર હોય તો હું પાપી કહેવાઈ. વારં, (શીરીન તરફ જોઈને,) અચ્ચે કમખખત બેહેન, તુંએ શું ભટ્ટી બગાડી નાખી, તારા પેટમાં એટલું સમાવસ કરવાની જગ્યા નથી, કે તું જોય છે કે આવા તારા બે શબ્દ ઉપરથી કેટલી તકરાર આપણા મુરંખી બાવા સાથે કરવી પડે છે. જો તું કાંઈ બોલતો નહીં તો હું તને ઈસારત કરતો નહીં, જેથી મુરંખીજીને શુરસો પણ લાગતો નહીં, માટે મારે આવી તકે તુંને બેન દાખલ બે સખુન કહેવા છે તે ખુબ ધ્યાનમાં રાખજે કે ફરીથી એમ કરી તુંને સેવટે પસતાવું નહીં પડે.

શીરીન—ત્યારે બોલો, માહારા વાહાલા ભાઈ.

શાવક—જો તું એક આગળની સાંભળેલી વાત ખીજી આગળ કરશે, તો તેમાં મોટો ઝગડો લાગશે, કારણ તે પછીથી હુશીયાર રહી, પેલીની સાથે વેરથી વરતે, જેથી તેનાં મનને ખોટું લાગે કે શું હશે જે મારી સાથે કોહું ચહાડાવીને ફરે છે, જેથી સેવટે તેને પુછવાની ફરજ પડે છે, અને પછી ખખર થયાથી તારી ઉપર સરવેનો તીરસકાર સીવાય ખીજું કાંઈ નહીં, તારે સમજવું. માટે હવેથી જરા મગજ ટેકાણે રાખીને બોલવા તેમજ વાતચીતમાં હુશીયારી રાખજે.

શીરીન—(ભાઈની પાસે જઈ હાથ જોડીને) વાહાલા ભાઈ, મને માફ કરજો હં ! મહારી મોટી જુલ થઇ છે.

બાપ—(મનમાં) કોણ જાણે એની માએ કેવી શીખામણુ દીધી છે !

શાવક—એન તને માફ છે, જા. આપણાં “માએ” જે જે શીખામણુ આપી છે તે ધ્યાનમાં રાખજે, બીજી મારે કંઈ કહેવું નથી.

શીરીન—(કાન મરડીને) વાડું મારા વાહાલા ભાઈ, હવે હું કદી ભુલીશ નહી.

બાપ—હવે સાંભળો.

શાવક—આલો પીતાજી, હવે ઝટ કહો, વગર ફાકટની ટકટક કરવાનું માંડી વાળો.

બાપ—જે પ્રમાણે આંખાનાં ઝાડને અમૃત જેવાં ફળ હોય છે તેજ પ્રમાણે આમલીને ખાટાં હોય છે. જો કે સંસારની અંદર આંખા અને આમલી એ બંને બહુ ખપનાં છે, તોપણ અંહી એ ઉદાહરણને ખાતર તમને કહું છું. ત્યારે એજ પ્રમાણે સારાં માણસનાં છોકરાં હોય તેનાં છોકરાં આગળ જતાં સમજી, ગણાં. અકલવંત, વીચારવંત ને બહુ ભલાં થાય છે. અહીં જો કે તારી માને પેટે તું એક ફળ પ્રાપ્ત થઈ છે, તારી માનો સ્વભાવ કેવો મીઠાનસાર, માયાળુ અને હસમુખો છે, ત્યારે તેનું ફળ જે તું અને આપણો શાવક તે કેવાં નીવડ્યાં છો ? તેજ પ્રમાણે ફરામરોજનો બાપ કે જે હમેશ લોકોની ગરદન ફાંસતો આવેલો છે, ત્યારે તેનાં ફળ ફરામરોજ અને તેની બેનો કે જેઓની ઉમર તમારા જેટલી છે, તેમને અત્યારથીજ મા બાપે ખોટું ખોલવાની ટેવ પાડી છે તે કાંઈ હવે જવાની છે, કેમકે પડી ટેવ તે કદી ન ટળે; ત્યારે જીવો કે આપણામાં ધણાંક લોક એવાં છે કે કોઈ માંગનાર ઘરે આવે, ત્યારે તેનાં છોકરાંઓને તે ધરમાંથી અગાઉથી ચેતાવી રાખશે કે કોઈ આવે તો સાફ કહેવું કે શેઠ ધરમાં

નથી. પણ શેઠ મુછપર તાલ દેતા બૈરી સાથે ગપાટા લાંકતા હશે. આ ઉપરથી એટલીજ શીખામણુ લેવાની છે કે, કેટલાંક મા બાપો પોતાનાં છોકરાંને 'બોટુ' બોલવાની ટેવ પોતેજ પાડે છે, ત્યારે તે બચ્ચાં મોટાં થાય અને તેવાંજ કામ કરે તેમાં શી નવાઈ છે વારં? કેમ બોલતો નથી શાવક—

શાવક—બાવા, એ વાત તો ખરીજ છે.

હોસંગજી—કેમ માય શીરીન, હવે તારા જીવનો ખુલાસો થયો કેની? ચાલ હવે તારી માતાએ તને શું શીખામણુ દીધી છે, તે ઝટ કહી દે.

શીરીન—બાવાજી, કહેવાનું તો તમને એટલુંજ છે કે, મારી માતાનાં મરણ પાછલ તમે અમને તજી અમારાં બંનેના જુરા હાલ કરશે.

હોસંગજી—માય, એ તું શું કહે છે વારં? શું હું તમારા જુરા હાલ કરીશ? ના, ના, મારાં વાહલાં છોદરં-ઓ, (કોટી કરીને) તમને મારા ગળાંના હાર તરીકે માનીશ, કદી તમારાથી હું વીહીસો પડવાનો નથી, એ તમારે ખાસ યાદ રાખવું! શું એ વાત તમારી માએ કહી છે વારં?

શાવક—હા બાવાજી, માત્ર એ વાત કહી છે એટલુંજ નહી, પણ એવુંબી કહ્યું છે કે, જો તમારા 'પીતા' બીજી બૈરીને લાવે તો તેને તમે મારે ઠેકાણે ગણજો. પરમેશ્વરે તેને મારે ઠેકાણે બેસાડી છે એમ માનજો, તમે તેની સાથે હેતથી વરતજો, તે એવી રીતે કે તેને તમારી આંખે એવું માતાજીએ કહ્યું છે.

હોસંગજી—વાહ શાવક, ખીજી કંઈ કહું છે કે! (એટલામાં શીરીન વચ્ચે બોલી ઉઠે છે.)

શીરીન—હા બાવાજી. ખીજી એમ કહું છે કે કેટલીક સાવકી માતા ધણાંજ કંઈ હૈયાંની હોય છે, અને તેઓ પોતાનાં સાવકાં બચ્ચાંઓ ઉપર ધણાંજ જીલમ ગુજારે છે, તે સાથે વળી પોતાના ધણીને કહી બચ્ચાં ઉપરથી હેત આછું કરાવે છે, એટલે તે બાપડાં ગરીબ બચ્ચાં રક્ષણતાં ફરે છે, અને તે બાપડાંઓની દાદ ચા ફર્યાદ કોઈ લેતું નથી. એટલુંજ કહું છે, ખીજી કંઈ કહું નથી. પણ બાવાજી, અમારી માતાજીનાં મરણ પાછલ તમે એવું કરતા ના, હં!

હોસંગજી—વાહ! શાખાસ દીકરી શાખાસ, ધન્ય છે કે તમારાં જેવાં છોકરાંઓ ઈશ્વરે મને આપેલાં છે. અરે! મારાં પ્યારાં છોકરાંઓ, તમે કદી એવું ધારતાં નાં, કે હું તમારી માતાનાં મરણ પાછલ તમારા હાલ કરીશ; ધીકકાર છે એવા 'બાપ' પર કે જે ખીજી સ્ત્રીતું સાંભળી ગરીબ બચ્ચાંઓ ઉપર દુઃખ પાડે. પ્યારા શાવક, તું શું એમ ધારે છે કે, તમારા ઉપરથી હું મારી માયા બોલી કરીશ?

શાવક—વાહાલા પીતાજી, તમારા હાલના વીચાર પ્રમાણે ખરું પુછો તો, મને કંઈ દેખાતું તો નથી કે તમે તેમ કરો! પણ કોણ જાણે? તમે એક વાર ખીજી (મા) ને લાવો એટલે તે તમને ભભાવી અમારા ઉપરથી તમારી માયા બોલી કરાવશે, તે હું હમણાથી કેમ કહી શકું વાર? કેમ બેહેન (શીરીન) બોલતી નથી?

શીરીન—હાન તો ભાઈ (શાવક); કોણ જાણે આપણું કરમમાં શું લખેલું છે તે, આપણા જેટલાં છોકરાંઓની મા તો કેવી સુખનો લાહવો લઈ ફરે છે, ને આપડી આપણી ‘મા’ તો ખાટલાપર પોતાનાં મરણનો વીચાર કરતી પડી રહી છે. (રડેછે) ચાલ ભાઈ, હવે જરા ઓસડ આપવાનો વખત થયો છે.

(બંને જણા જાય છે.)

હોસંગજી—(એકલો ખેદકારક રીતે) આહ ! શું છોકરાં ઓ શ્યાણું છે. તેઓની માતાએ મરવાની પેહેલાંજ શીખામણ આપી છે, કે આગળ તેમને કામ પડે. ખરેખર ! આવી સ્ત્રી મળવાને હવે તો બહુજ મુશ્કેલ, કારણ કે જે પ્રમાણે ભલી, શ્યાણી, સદગુણી, સુશીળજ માણસનો આ જગમાં ખપ છે, તેવોજ પેલી દુન્યામાંથી છે. તેથી એને પેલી દુન્યામાંથી તેકું આવેલું છે ખરું, પણ હું તો મારાં અત્યંત વાહાલાં બે છોકરાંઓનું ભલું થાય એવું મારાં અંતઃકરણથી ઇશ્વર પાસ માગું છું.

(ઐતલામાં દોડતી દોડતી શીરીન આવે છે.)

શીરીન—આવા ચાલો તો ! ઉતાવળ કરો ! ! માથજીતો ધણાંજ આજ્ઞરી થયાં છે, હવે તો કાંઈ બોલતાંથી નથી. (રડતી રડતી) ચાલો આવાજી.

હોસંગજી—ચાલ મુગી રહે. પરમેશ્વર જે કરશે તે થશે, તેની આગળ કોઈનુંથી ચાલતું નથી; ને ચાલવાનુંએ નથી. જો યમ રાજ (જમ) તેને લેવાનેજ આવ્યો હશે તો તેને ખી ગયા વગર કંઈ છુટકો છે વાર ? ચાલ. (બંને જણા જાય છે.)

(પલંગ આગલ શાવક એક નોકર અને
એ વતરોગે આડોશી પાડોશી ઉભાં છે.)

મા—આવો આવો, મારાં પ્યારાં, શાવક અને શીરીન,
હવે મારી અંતર ઘડી છેક ભરાઈ આવી છે, મારી આ-
પેલી શીખામણ કદી ભુલશે નહીં; એક ખીજાંથી વીહીલાં
પડતાં ના, આવો મારાં પ્યારાં, હવે એક વારની તમને
કોટી કરી લઉં.

(કોટી કરી પછી ધણીને—)

મારા પ્યારા ખાવીંદ, મારાં કામળ અને સુરેક નાનાં
બાળકોને આજ દીનથી તમારે સ્વાધીન કરું છું, એ લો-
કતું સાઈ નરસું તમારે જોવું. મારી અંતઃકરણથી તમને
પ્રાર્થના છે કે મારાં છોકરાંઓપર હેત રાખજો, જે પ્રમાણે
તમે હાલ એઓના ઉપર પ્રેમ દેખાડો છો તેજ પ્રમાણે
મારી પાછલખી રાખશે એવી મારી અંતઃકરણથી આશા
છે. જોજો હં ! કદી ભુલતા ના ! કારણ કે તમે ખીજી
ધણીઆણી લાવ્યા કે મારાં પ્યારાં ને નીરધન બચ્ચાંઓ-
ના હાલ થાય નહીં. હું તમને વારંવાર કહેતી આવી
છું કે, સાવકી માનાં દીલમાં જરાએ રહેમ હોતી નથી.
સોમાં વળી એક સારી નીકલી આવે છે, તેથી તમે યાદ
રાખજો કે મારી પુંજ એજ છે, સુનાં રૂપાં ને હીરા મા-
ણેક કરતાં ખરો પૈસો ને પુંજ એનાં એજ ! તમને ભ-
માવી ભમાવીને છોકરાંપરથી હેત ઓછું કરાવશે, પણ
જોજો, મારાં ગરીબનાં નીરધન બાળકને અમથાં
પજવતા નાં ?

હોસંગજી—વાહ ! વાહ ! શું તું જાણે છે કે એ મારાં
બાળકો નથી ?

ધણીઆણી—નહીં, નહીં, હું એમ તો કહેતીજ નથી કે એ તમારાં બાળકો નથી. ખરું જોતાં તો એ બાળકો તમારાંજ છે, પણ કહેવાતું એટલા માટે છે કે, ઘણાક પુરૂષો તેઓની સ્ત્રીનાં મરણથી તેનાં ફળોને તદ્દન ગણકારતા નથી, તેઓએ જાણે કેાઈ વેચાતાં ગુલામડાંને લીધાં હોય તે માફક તેઓ સાથે વરતે છે, ધરની અંદર ખીલાડાં કુતરાં ખાય છે તેમ તેઓની દશા ! તેટલાંજ માટે મારા પ્યારા ધણીજી, મારી અંતઃકરણથી એવી આશા છે કે, તમે તેમ કરશો નહીં.

હોસંગજી—ખરેખર ! જો તારી ઈચ્છા એવી હોય તો હું તારાં મરણ પાછલ પરણવાનોજ નથી.

ધણીઆણી—ના, ના, હું કંઈ તમોને તે બાબદપર કહેતી નથી;—

હું તમને મોટી ખુશી સાથે કહું છું કે તમારે પરણવું, કારણ કે ધરની અંદર સ્ત્રી જાતી શીવાય સંસાર શોભે નહીં; પણ મારું કહેવું યાદ રાખજો કે, મારાં બચારાં નીરધન બચ્ચાંપર તે કશી બાબદનો જુલમ કરે નહીં, સમજ્યા, મારે કંઈ ખીજી કહેવું નથી; એવું નહીં કરતા કે “શેઠની શીખામણ આંખા લગી.”

હોસંગજી—શાબાસ ! શાબાસ ! ધન્ય છે તને, ધીકાર છે હવે મારા સંસારપર, કે ઇશ્વરે આપેલું અમુલ્ય રત્ન આજે હું ગુમાવીશ ! (ડચકાં ખાઈ રહે છે.)

(બંને ઠાકરાં રહે છે.)

શાવક—બાવાજી તમે શું કરવા રહો છો, તમો જો એવી રીતે હીમત હારી જશો તો આ શીરીન ને હું શું કરશું વાઈ ?

મા—પ્યારા શાવક અને શીરીન, હવે છેલ્લીવાર મારી પાસે આવો, એટલે છેલ્લી બચ્ચી કરું.

(છોકરાઓ જાય છે,—એ છેલ્લી બચ્ચી છે.)

પ્યારા શાવક, જરા મારે માટે પાણી લઈ આવ, ને તમે બંને જણા મારાં મોંહમાં રેડો એટલે હું સ્વર્ગવાસ થાજી.

(પાણી લાવે છે.)

પ્યારાં બચ્ચાં, હવે સંસારનું સુખ દુઃખ સહન કરજો, એક ખીન્ન સાથે સંપત્તી રહેજો, હર ધડીએ મને યાદ કરજો.

ઓ પરવરદીગાર! મારાં બાળકો છે નાદાન,
બક્ષ તેઓને જીવતદાન.

શીરીન—બાવા, તમે અમારા ઉપર જીલમ કરતાના, હં?

હોસંગજી—(છોકરીને દાખીને) નહી, નહી, મારી સદા-ની વાહાણી શીરીન, તું એવું તો કદી તારા મનમાં લાવતી ના.

શાવક—(માની પાસે જઈ જીવે છે, તેની આંખ બંધ થયેલી.) ઓ જી ! ઓ જી ! કેમ બોલતી નથી !

શીરીન—ઓ બા ! ઓ મા ! હું આવી છું, કંઈ બોલ તો ખરી.

હોસંગજી—(તેની આંખોને હાથ લગાડીને રડે છે) મારાં પ્યારાં ફરજંદો, હાય ! હાય ! એ તો બેહેસ્તનસીન થઈ છે. અફસોસ ! અફસોસ ! હું હવે લાચાર ! ખરેખર લાચાર ! હવે મારા સંસારની ધુળપાણી—

શાવક—હાય હાય, ઓ મા ! હવે અમે શું કરશું ? તારા વગર અમને કેમ ચેન પડશે ? જરા બોલ તો ખરી,—

(જરા આગલ જઈ) ઓ મા જરા એક વાર તો બોલ !

હોસંગજી—અરર ! પરવરદીગાર તેં અમને એનાથી કેમ જીદાં પાડ્યાં !

શીરીન—ઓ મા ! મને એક વાર તો તારી છાતીએ લગાડ.

હોસંગજી—(તેને છાતીએ દાખીને રડે છે.) ઓ ! બેહેન એ તો હવે સ્વર્ગવાસ થઈ. આવ હું તને મારી છાતીએ લગાડું.

(આડોશી પાડોશી આવે છે.)

જરબાઈ—અરે આ શું થયું ! ઓ શાવક, અરે શીરીન, તમે એટલાં બધાં કેમ રડો છો !

શીરીન—હમારી વાહાલી મા મરી ગઈ છે.

હોસંગજી—હાય ! હાય ! હવે શું કરે !

માણેકજી—અરે હોસંગજી, તમે ગાંડા કેમ બનેા છો ? આવી વખતે તમારે ધીરજ ધરવી જોઈએ અને આ નાનાં બાળકોને ધીરજ આપવી જોઈએ, તેને બદલે તમેજ હીમત હારી આવો છો, ચાલો મુગા રહો.

જરબાઈ—(હોસંગજી,) આ તમારો શાવકશા ડાહ્યો કે તેની બેહેનને કેટલો દીલાસો આપે છે.

હોસંગજી—પ્યારા શાવક, તું કાંઈ બીહીતો ના, હું કદી તમને વીહીલાં પાડીશ નહીં.

શીરીન—(દોડીને માનાં ખીછાણાં આગળ જાય છે.) ઓ મા! ઓ મા રે, હવે અમને કહો તમે ક્યાં ગયાં, જરા બોલતાંખી નથી !

જરખાઈ—અરે શીરીન આવ મારી પાસે, જો તારો ભાઈ કેવો છે, જરા હીમત ધર, જે થવાનું હતું તે થઈ ગયું. હવે અમથાં તમે કેમ શોર કરો છો ?

હોસંગલ—તમે વળી એમ શું બોલો છો? મારી છાતી તો ધબકે છે, ઓ બાબી શું તમો ધારો છો કે મારું હૈયું પથ્થરનું છે ?

જરખાઈ—ના ના, હું કાંઈ એમ નથી બોલતી, આવી સમજી ને ડાહી, (આંસુ લાવીને) તમારાં ધણીઆણીનું નહીં કેમ લાગે વાર ? ચાલો હવે મુગા રહી જાઓ.

હોસંગલ—(પોતાનાં છોકરાંને બે હાથમાં લઈને) મારાં પ્યારાં શાવક અને શીરીન, ચાલો તમારાં આંસુ લુછી નાખો, તમારે કાંઈ ધબરાવું નહીં. પરવરદેગારના મનમાં એમ હશે ત્યારે તમે ને હું શું કરશું ? (રડતાં રડતાં) પ્યારાંઓ, ચાલો મુગા રહી જાઓ.

શીરીન—(પાછલ ખીછાણા તરફ જોઈને) ઓ મા! તું મને કેમ નથી બોલાવતી, મારાપર આટલી ગુસ્સે કેમ થઈ !

હોસંગલ—અરે બાબીજી જુઓ, મારું હૈયું કેમ હીંમત ધરે ? હાય ! હાય ! પરવરદીગારે મને કેમ મારી નહીં નાખ્યો ?

માણેકલ—વાહલા હોસંગલ એવું તે શું બકો છો ? આ તમારી આગળ નાનાં બાળકો છે તેને જરા મુગાં રાખો, જ્યારે તમે એવી રીતે કરશો તો છોકરાંઓ ખીહી

જશે. જીઓની મારા બાઈની બૈરી મરી ગઇ ત્યારે તે આપડાં-
ઓએ શું કર્યું ? કંઈ વીચાર કરો.

હોસંગજી—અરે પરમેશ્વર, તું હમારાં ગરીબની
ઉપર દયા લાવજે હાય, હાય રે ! (જ્યારે આવી હાલતમાં
હતાં ત્યારે કોઇનેજી તે લાસને ઠેકાણે પાડવાનું સુઝ નહી
પડ્યું, અને સર્વેની આંખોમાંથી નેત્રધારા વેહેવા લાગી.)

જરબાઇ (આવો કંગાળ વખત જોઇ એકદમ ખોલી
ઉઠ્યાં,) “તમે સર્વે દીવાનાં કેમ બની ગયાં ? ઘરમાં લાસ
પડી છે, તેની ધર્મકીયા કરીને વગે સગે કરવી, કે ફોકટનો
વખત ગુમાવવો ?” જ્યારે જરબાઇએ નરમ હૈયે પણ સ-
ખત શબ્દથી કહ્યું એટલે સર્વેને સુઢી આવી ને કીયા ચાલુ
થઈ અને રાખેતા પ્રમાણે લાસનેજી ઠેકાણે પાડવામાં આવી.
પણ પુછવું શું ? જ્યારે લાસને ઘરમાંથી બહાર કહાડ-
વામાં આવી ત્યારે શાવક અને શીરીન માથાં ફેડવા લાગ્યાં,
અને એવો તો શોર બકાર મચાવી દીધો કે કોઇજી સખત
હૈયાનાં માણસની આંખોમાંથી આંસુ પડ્યા વીના રહે નહી.
તેવા સમયે હોસંગજીને શું પુછવું પડે, તે બીચારો તે
લોકને આવી હાલતમાં જોઇ પોતેજી ફસડાઇ પડ્યો, અને
જો પોતાનાં મીત્રની દેખરેખ ન હતે તો તે વધારે ગમ
પકડતે, અને બેસુધ પણ થતે, તેમાં કાંઈ નવાઇ નહી !
આવો કમકમાત બરેલો દેખાવ જોઇ સર્વેનાં હૈયાં ભરાઈ
આજ્ઞાં અને ગરીબનાં નાનાં બચ્ચાં ઉપર દયા લાવવા લાગ્યાં.
અંતે થોડી ઘણી મેહેનતે લાસને ઠેકાણે પાડવામાં આવી.

હોસંગજી—(સઘળું કામ થવા બાદ) મારાં પ્યારાં ફર-
જદો, શાવક અને શીરીન, તમે મારી પાસે આવો, હું
તમને કોટી કરું કે જરા મારાં મનને સંતોષ વગે.

મારું હૈયું ફાટે છે, મારી જીભ લટકે છે, મારા સંસારની હવે ધુળ થઈ છે, અને મને હવે કંઈ સુઝતું નથી કે શું કરું. માટે તમે મારાં નેગેહ્યાન થાવો, હવે આપણો મદદગાર એક ઇશ્વર સીવાય ખીજે કોઈ નથી, માટે તમે સારી ચાલ ચલાવજો, અને તમારી માતાના શુભ વચનો યાદ રાખી દુનયામાં સારાં નામ કહાડજો. હવે આપણા ધરનો રખેવાળ કોઈ નથી, માટે ઓ શીરીન ! તું તારી 'મરનાર મા' ની જગ્યા સંભાળ અને ધરતું સઘળું કામકાજ કરી તારા ભાઈને તથા મારાં મનને રીઝવ. ધરતું સઘળું કામકાજ કરતું એ તો સ્ત્રીનો ધર્મજ છે, તેથી તારી માતાએ તુને એ સર્વે અગાઉથી શીખાડ્યું છે, જેથી હવે તો ખીલકુલ ભારી પડનાર નથી.

માટે જોહેનો, સદા એવો વખત રહેતો નથી, એ તો દુનયાતું ચક્કર છે, ધડીમાં કેમ અને ધડીમાં કેમ ફરે છે તેનો ભરોસો નહીં; માટે સર્વ કોઈએ આ ધ્યાનમાં રાખી પોતાની કસુર સુધારવી.

ભાગ પેહેલો સમાપ્ત.

ભાગ ખીજો

સુખી કુટુંબનું વીખરાવું.

સાવકી માનો જીલમ—સેવટ લેગાં થાય છે.

શીરીન—(સર્વે ગયા પછી) હજી મારી ઉમર તો ફક્ત

વરસ આંહની છે અને મુરખીજી બાવાજીએ તો સઘળો કારભાર મારી ઉપર નાખ્યો છે; ત્યારે આવા સમયે ધીરજ રાખવી (એવો મનમાં વીચાર કરે છે) તેવામાં—

શાવક—કેમ બેહેન, દલગીર ચેહેરે છે, તારી ઉપર શું આકૃત આવી પડી છે, જેથી તું આવી ગંભીર દીસે છે ?

શીરીન—ભાઈ, કાંઈ નથી, ફક્ત આપણી વય ઘણી નાની છે, અને કામો મોટાં કરવાં છે, તેનો અદેશો કરતી હતી, તેવામાં તમો ભાઈ આવી લાગા; ખીજું કાંઈ નથી.

શાવક—અદેશો શું કરવા કરવો ? આપણી માતાએ તો ધરતું કામકાજ કેવી રીતે કરવું તે સઘળું તને શીખાડ્યું છે, જેથી લગરીક તને ભારી પડનાર નથી.

શીરીન—એ તો ખરું છે ભાઈ, પણ મારાં મનને મોટો અદેશો એવો આવે છે કે હવે આપણી ઉપર ખુદરતનો કોપ ઉતર્યો છે, એવું મને દીસે છે; જો એમ ન હોતે તો આપણાં જેવાં નાનાં બાળકોની ‘મા’ મરતે નહીં.

શાવક—પણ તે તો ઇશ્વર ઈચ્છા. તેમાં આપણો કાંઈ ઈલાજ નથી. હવે જે થાય તે મુંગે મોહડે જોવાનું છે, અને ધર સંસારનું કામકાજ કરવું.

શીરીન—એ તો સ્ત્રીઓનો ધર્મજ છે.

(તેવામાં બાપ દાખલ થાય છે.)

હોસંગજી—મારાં પ્યારાં ફરજંદો, તમોએ શું ગોક્તેગો ચલાવી છે, તે મને કહો.

શાવક—બેન અદેશો કરતી હતી તેને દીલાસો આપતો હતો.

(તેવામાં હોસંગજીના મીત્ર આવે છે.)

મીત્ર—ભાઈ હોસંગલ કેમ છો ? તમારી સ્ત્રીનાં મરણ પછી છોકરાંઓની હાલત કેવી છે ?

હોસંગલ—(ગંભીર ચેહેરે) સરવે સાફ છે. માત્ર છોકરાંઓ જરા મુઝાય છે; બીજા કાંઈ નથી ભાઈ.

મીત્ર—(શાવક અને શીરીન તરફ આંગલી બતાવીને) આ બાળકો બહુ નાનાં છે, માટે તમારે બીજાં ઘર કરવાની જરૂર છે, જેથી એ બંને બચ્ચાંબી જળવાય.

હોસંગલ—(જરા ગુસ્સામાં) એમ કદી બનનાર નથી, હવે ધધ્ધર મારું મોત આપે તો ઘણું સાફ. શું! હું બીજા વાર પરણી આ મારાં પ્યારાં બાળકોને દુઃખમાં નાખું ? તમોને ખબર નથી કે બીજા ઓરતો પોતાનાં સાવકાં બચ્ચાઓ ઉપર કેવી તરેહનો જીલમ જીભરે છે તે, અત્રે યુરપમાં બનેલો તાજોજ દાખલો મારે ટાંકવાની ફરજ પડી છે. એક ગહી અને લેવાઈ ગયલી તેર વરસની છોકરી, પોતાના આપ અને સાવકા 'મા' સાથે રહેતી હતી, તેઓ બંને સ્વતંત્ર માણસ હતાં ; વખતે તેઓ બપોર સુધી સુઈ રહેતાં. તે ગરીબ બીચારી છોકરી તેમનું સંઘળું વહીતર કરતી, તેણી સહવારમાં જલદી ઉઠી ધરતું સંઘળું કામકાજ, સાફસુફ વતરોગે કરતી. તેણીને નાસતાને માટે ફકટ બે કટકા રોટલીના અને ઠંડી ચાહે મળતી. સ્કુલ ઉપરાંત તેણીને બીજા ધરતું કામ પણ કરવું પડતું હતું. સ્કુલમાંથી આવ્યા પછી ખાણું માટે બે રોટીના ટુકડા મળતા અને તરતજ પાછી સ્કુલમાં જતી, ત્યાંથી પાછી આવ્યા બાદ આઠ વાગા સુધી ધરતું કામ કરતી, અને પછી પણ તેણીને જેવો ને તેવોજ ખોરાક મળતો. તેણીને માંસનો ખોરાક તો બાગ્યેજ મળતો. વળી ઓછામાં પુરું,

સાવકી મા અને તેણીનો બાપ તેણીને મારતાં. તેણીના બાપે ઠોંસાઓ મારી તેણીની આંખો કાઢી કરી મુકી હતી. તેણીનો બાપ બોયરાંમાં લખ જઈને સોટી અથવા તો કોરડા વતી મારતો, ન્યારે કોઈ આવે કે તેણીને તાબર-તોબ બોયરાંમાં મોકલી દેવામાં આવતી. તેણીને પોતાની સ્કુલના સંગાઠીઓ સાથે એ વીશે વાત નહી કરવાને સખત તાકીદ કરવામાં આવતી. એક છોકરાએ તેણીના નીલકામાં જોઈ પોતાની મા પાસે તેણીને લઈ ગયો, જેણીએ તેને કાંઈક ખાવાનું આપ્યું. તેણીની માએ એમ કરવા માટે તેણીના હાથ પર સોટીઓ મારી અને પછી ઊંધાડે દીલે બારીઓ સાફ કરવા બેસાડી. આ પછી તેણીને સોસાયટીની સંભાળ હેઠળ લાવવામાં આવી હતી. તેણીના શરીર ઉપર સલ પડી ગયલા હતા, આંખો ઉપર ચાદાં પડી ગયાં હતાં, અને હથેલી સુજી ગઈ હતી, તેણીના જમણાં હાથ ઉપર ઢીમણું હતું, ખભાંથી ઢીંચણ સુધી અને ડાબા હાથ પણ તેવીજ સ્થિતિમાં હતા, તેણીને ઘણીજ દુષ્ટ છોકરી જણાવવામાં આવી હતી ; અને તેટલા માટેજ સજ્જ થવાનું કહેવાયું હતું. ખરેખર જેતાં તો તે છોકરીના જેવું મીલનસાર અને આચારકીત કોઈકજ હશે. તેની માને સોલ માસની અને બાપને બાર માસની સખત કેદની સજ્જ ફરમાવવામાં આવી હતી. (કાઠ્યાવાડ ટાઇમ્સ) માટે એ બાઈ, મારી આગલ ફરીથી તું બીજી ઓરત વીશે વાત કરતો ના, ને નકામો મારો જીવ ઉશકેરતો ના.

નીત્ર—ઠીક છે, ત્યારે હમણાં તો હું જાઉં છું.

“શાવક અને શીરીન પોતાના બાપ સાથે હેતથી વાતો કરે છે, તેમાં બાપ પોતાની પત્નીએ દીધેલી શીખામણ

પોતાનાં ફરજદોને યાદ દેવડાવે છે, અને તે પ્રમાણે ચાલવાને હુકમ કરે છે. (થોડા દીવસ ગયા બાદ મીત્ર પોતાના દોસ્ત હોસંગજીની ખબર લેવા આવે છે.)

મીત્ર—કેમ શાવક ? તમારા મુરંબી બાવા ક્યાં છે અને તમારાં બેન શીરીન શું કરે છે, તેવણુબી દેખાતાં નથી ?

શાવક—બેહેન તો રાંધણીમાં નારતાની તબવીજ કરે છે, અને બાવાજી તો નહાવા બેઠા છે, તે હમણાં આવશે; તમે બેસો. હું હમણા શીરીનને બોલાવી લાવું છું હં !

મીત્ર—કાંઈ શીકર નહી, કામ પુરું કરીને આવશે. શાવક રહેવા દે.

(તટલામાં હોસંગજી આરડામાં દાખલ થાય છે.)

હોસંગજી—(મીત્ર તરફ જોઈને) બાઈ સાહેબ કેમ છો ? આટલા દીવસ ક્યાં હતા ?

મીત્ર—જરા માંદગીના સખબથી મારા ડાકટર સાહેબે ફરમાવ્યું હતું કે તારે હવા ફેરબદલ કરવી જોઈએ, તેથી હું થોડા દીવસ ‘જહાંબોરડી’ની ધર્મશાળામાં હવા ખાવા ગયો હતો. મકાનની વાત તો શું કહું કે દરીયાના કાંઠા ઉપરજ બાંધેલું અને મેનેજર સાહેબની એટલી બધી માવજત કે જેથી મારું બધું દુઃખ ઈશ્વરની બક્ષેશથી થોડા દીવસમાં દફે થઈ ગયું, અને હાલમાં તમે જીવો છો તેવો છું. પણ તમેએ શું વીચાર કીધો ?

હોસંગજી—શું ? વીચાર શાનો ?

મીત્ર—અગાઉ જ્યારે હું તમારી પાસે આવ્યો હતો અને તમેને બીજી ખેરી કરવા વીશે ફરમાવ્યું હતું તે ! બીજો શાનો હોય વળી ?

હોસંગજી—તમે તો ફાકટનું માથું દુઃખવો છો.

મીત્ર—એમાં વળી ફાકટનું માથું તે શાનું દુઃખવાનું? તમેને બીજું ધર કર્યા વીના છુટકો નથી; માટે મારી નાદાનની વાત સાંભલી એક સાઈં ધર કરો તો તેમાં શોભા છે, અને તમારાં નાનાં બાળકોની સચવાશે. જીએ ધરમાં શીરીન એકલી, શાવક સ્કુલમાં જાય અને તમે આશીસમાં જવો, ત્યારે ધરમાં કોણ? જીવાન જવાન બચ્યાંને ધરમાં કાંઈ એકલું રખાય કે? માટે તમે પુરતો વીચાર કરો,

હોસંગજી—તમે જે કહો છો તે બધું વાજબી છે, પણ હું ક્યાં શોધવા જાઉં વાર? વળી કોઈ કેવી આવે અને કેવી નહીં અને આ બાળકો ઉપર જીલમ પડે, તેથી સંતાપ મારા જીવનેજ થાય કેની!

મીત્ર—એ તો જે નસીબમાં હશે તે બનશે.

હોસંગજી—ત્યારે કોઈ તમારાં ધ્યાનમાં હોય તો કહો.

મીત્ર—પેલા આપણી આશીસના પેસતનજી જેણે ગયેજ વરસ ગુજર્યા હતા તેવણની બેરી જે વીધવા થઈ છે તે મારા ધારવા પ્રમાણે હજી સુધી રંડાયલીજ છે, માટે જે તમારી ખુશી તેણીની સાથે કરવાની હોય તો હું તેને મારી આરતની મારફતે પુછાવું.

હોસંગજી—હા, જરા મેહેરબાની કરી પુછાવજો, કારણ કે મારા ધારવા પ્રમાણે તે વીધવા બાંધ ધણી બલી દીશે છે. પછી તો જે આપણાં નસીબમાં હશે તે બનશે, તેમાં તમારે માથે કાંઈ દોષ ન મુકાશે.

મીત્ર—ઠીક છે, ત્યારે હું મારાં ઘણીઆણીને તેની ખજર કહાડવા મોકલીશ અને જો તેવું માલમ પડશે તો તરતજ તમારું ત્યાં સાટુંખી કરવામાં આવશે, પછી કાંઈ છે ?

હોસંગજી—બસ, મને ખીચું કાંઈ જોઈતું નથી. જ્યારે તમેને તે સારી માલમ પડે છે, એટલેજ બસ છે. (મીત્રે પોતાના ઘરનો રસતો લીધો.)

“મીત્ર ઘર જઈ પોતાની સ્ત્રી આગળ હોસંગજીની ઉપર વીતેલી સઘલી ખીનાથી વાકેફ કરે છે અને પેલા (મરનાર પેસતનજી) ની વીધવા વીશે ચેતવણી આપે છે અને તેણીને ત્યાં જવા કહે છે.”

ઘણીઆણી—ઠીક છે ! મારા પ્યારા ખાવીંદ, તમેએ જો આટલી જેહેમત તમારા પ્રીય દોસ્ત માટે ખેંચી છે, ત્યારે તેમાં મારે પણ ભાગ લેવો જરૂરનો છે. એ શુભ કામ કરવાને હું પછાત પડનાર નથી. કાલે રામરોજખી છે અને એ રોજનું કાંઈ મુરતખી જેતાં નથી, કહેવત છે કે “રામ અને વગર મુરતે જાય ગામ” તેથી એ સાટું કરવાને હું તમેને વચન આપું છું, પણ સંભાળજો, તમારા મીત્ર હોસંગજી પાછળથી ફરી નહીં જોસે, અને ના નહીં પાડે તેની સંભાળ રાખજો, સમજ્યા કે ?

ઘણી—તમે જો એ નક્કી કરી આવો તો હોસંગજીખી કમુલ છે, અને પોતાની તદન ખુશી એ બાધ ઉપર બતાવે છે, એટલે હવે તેવણથી ફરાશે નહીં.

“ઘણીઆણી પોતાના પતીની રજા લઈ જાય છે, અને પેસતનજીનાં પીરોજબાધ આગળ સરવે ‘અનીથી તે પતી’ સુધીની સઘળી હકીકત જાહેર કરે છે. સેવટે તેણી કમુલ

કરે છે અને તે બાધ પોતાના પત્ની તથા હોસંગળની સાથે સાંજે કલાક ચારને અમલે આવી રૂપીયા પેહેડાવવા કમુલ કરે છે. ”

(તણી ઘર પાછી કરે છે.)

ધણી—કેમ પ્યારી શું કીધું પૈલાં કામનું ?

ધણીઆણી—સૌ સારું છે, અને તમે જલદી જઈ હોસંગળને ચેતાવો કે આજે સાંજે ચાર કલાકને અમલે આપણે ત્યાં જઈ રૂપીયા પેહેડાવી નામ પાડ્યે.

ધણી—ઠીક છે ત્યારે હું જાઉં છું, આ ચાલ્યો અહાં કે ?

ધણીઆણી—અહાં કે શું કરો છો, જલદી જાવોની, વખત થોડો રહ્યો છે ને અંદીના અંદીજ હજી તો છેવો.

ઝોરત જાત હંમેશાં અધીરી હોય છે, અને આગળ પાછળનો વીચાર કરતીઓ નથી. તે એકદમ કુવામાં પડવા માંગે છે, ને કોઈબી કામ કરવું હોય તે આગમજ પુરતો વીચાર કરવો નહીં એ તો સ્ત્રીનો જાતી સ્વભાવજ છે, માટે બેહેનો, એવો અધીરો જીવ એકદમ નહીં કરવે, કોઈબી કરવું હોય તો વીચારી કરજો.

ધણી—લે બા, આ ચાલ્યો (જાય છે).

હોસંગળ પોતાના ઝોરડામાં પોતાનાં બે બાળકો સાથે બપોરનું ખાણું ખાય છે, તેવામાં મીત્ર આવી લાગે છે.

મીત્ર—શેઠ સાહેબ, બાઈ સાહેબ, બેન કેમ છો ?

સર્વે સાથે—આવો જમ્યે.

મીત્ર--જમો, ખોદા ધણું બક્ષે.

હોસંગળ—કેમ આપણું સર્વે કામ પાર ઉતર્યું કે ?

મીત્ર—તે કીરતારની મેહરબાંનીથી સર્વે પાર પડ્યું છે. આજે આપણને તેવણનાં ઘર સાંજે ચાર કલાકે જવું છે, કારણકે આજે છાપો પાડવો જોઈએ.

હોસંગજી—હીક છે, ત્યારે આજે આપણે સાથે જઈશું, તમો તમારાં ઘણીઆણી સાથે અંહી આવજો, અહં કે?

(તેવામાં શીરીન બોલી ઉઠી.)

શીરીન—(આપના મીત્રને) પણ તેવણ અમારી ઉપર જીલમ તો નહીં પાડે કેની !

મીત્ર—સૌ સારું થશે. ઇશ્વરનો ઉપકાર માનો કે તમારા લોક ઉપર તે ગરીબ પીરોજ્યાઈ ‘માતા’ દાખલ આવે છે.

શાવક—પણ તેવણની ચાલચલણ કેવી છે ?

મીત્ર—ઘણીજ સારી છે, આગળ જ્યારે મારો મીત્ર (પેસતનજી) હૈયાત હતો ત્યારે હું તેમની પાસે જતો હતો; તે વખતે તો એ મને બહુ ભડી દેખાતી હતી.

શાવક અને શીરીન—ત્યારે તો હીક છે, જ્યારે તમારી ખાતરી છે એટલે જસ. તમો કાંઈ હાથે કરીને અમારા મુરખીજી બાવાને ફસાવનાર નથી; પણ અમારી ઉપર તે જીલમ નહીં કરે તે માટે જરા બલાંમણ કરજો, અંહ કે?

મીત્ર—એ તો સર્વ મારી સ્ત્રીએ તેવણને સમજાવ્યું છે, અને વળી તે સાથે તે ડાહી અને ભણેલી છે, એટલે વધારે કહેવામાં કાંઈ સાર નથી. તે સંધ્યું સહમજે છે.

(જાય છે.)

“કબુલેલા વખતે હોસંગજી, મીત્ર, તથા તેવણનાં ઘણીઆણી મરનાર પેસતનજીની વીધવાને ઘર જાય છે, અને ત્યાં ક્રિષ્ક બીજાથી રાજ થઈ સાદું ફરે છે. સાક્ષી દાખલ

મીત્ર અને તેમનાં ધણીઆણી ઉભાં છે. ઠંડવેલા વખતમાં કામ પાર પડ્યું.” (સરવે જાય છે.)

હોસંગજી—(મીત્રનાં ધણીઆણીને) બાઈ માફ કરજો, તમોને બહુ તકલીફ પડી છે.

મીત્રનાં ધણીઆણી—અરે ! એમાં શું છે, ઈશ્વરનું કામ ઇશ્વરે કીધું તેમાં માફ શાનું માગવાનું. તમો તો મારા બાઈ જેવા લાગોય એટલે શું જોધયે ?

(શોકહેડ સલામ કરી એક બીજાંથી જુદાં પડે છે.)

‘શાવક અને શીરીન પોતાના પીતાની રાહ જોતાં ઉભાં છે, તેવામાં બાપ આવી લાગે છે.’

શાવક—કેમ ! બાવાજી હમારાં નવાં થનાર માતાજી કેવાં છે ? તેવણુ ભલાં દેખાય છે કે નહીં ?

બાપ—મહોણાં ઉપરથી તો સારાં દેખાય છે, પણ અંદર-ખાણેથી કેવાં છે તેની કોણને ખબર પડે વાઈ ?

શીરીન—બાવા, ત્યારે હવે તો તમો તેવણુના શીખવ્યા પ્રમાણે હમારી ઉપર જીલમ કરશો, અને હમારી માતાએ મરતી વખતે જે તમોને કહ્યું છે તે ઉપર પાણી ફરવાનું.

બાપ—શીરીન, તું તો દીવાની બની ગઈ છે શું તમે મને વાહાલાં નથી લાગતાં ? જો તમોને હું એક પળ ન જોવું તો ગાંડો બની જાઉં, ત્યારે તમારી ઉપર હું જીલમ કરશ ! એવું મારેથી કદીખી બનનાર નથી. જ્યાં સુધી મારી ધાંટીમાં પ્રાણુ છે, ત્યાં સુધી તમોને મારી આંખ આગળથી ખસેડનાર નથી, તે તમો ખુબ ધ્યાનમાં રાખજો. પણ તમોએખી તમારી નવી થનાર ‘માતા’ તરફ રહેમ નજર બતાવવી, જેથી તમારાં ઉપર તેનું હેતવધશે, અને તમોને તે વીહીલાં મેળશે નહીં.

(એવી વાતો ચાલે છે એટલામાં મીત્ર દાખલ થાય છે.)

મીત્ર—સાહેબજી, કેમ છો ? કેવી ખબર ?

હોસંગજી—સૌ સારું છે.

મીત્ર—મુરત બેવડાવ્યું છે, અને ‘દીન’ રોજ નક્કી થયો છે, માટે તે દીવસે તમારે તૈયાર રહેવું.

હોસંગજી—કપડાં અને જાણુસ શું કરવી પડશે ?

મીત્ર—સરેસતા પ્રમાણે ‘ગગરનાં લગન’ ને માત્ર ચાર જોડી કપડાંની, અને જાણુસ તમારી જોગવાઈ પ્રમાણે કરવી. તમે જે કરશો તે સધળું તમારે ત્યાંજ રહેશે, તેથી તમેને સારું લાગે તેમ કરવું; પણ એકદમ લાભાળ લાભ નહીં કરવો.

હોસંગજી—ત્યારે તો તમેજ તમારાં ઘણીઆણીને કહેજો કે એટલાં કપડાં જેવાં તેણીને પસંદ પડે તેવાં લે અને આંકડો કરી મારી ઉપર મોકલજો, જેથી હું તે ચુકવીશ.

મીત્ર—ઠીક છે, અને હું કપડાં વગેરેની તૈયારી કરું છું.

(ઘેર જાય છે.)

“મિત્ર ઘેર જઈ પોતાની સ્ત્રીને કપડાં વીશે સુચવે છે, અને પીરોજબાઈને સાથે લઈને રેશમી કાપડીઆ મીઠા ભેસાનીઆની દુકાને જાય છે, અને પસંદ પડતું કાપડ ખરીદે છે. ચાર જોડી કપડાં ખરીદ કાઢ્યાં અને ખીલ કરવા કહ્યું. જ્યારે ખીલ તૈયાર થયું ત્યારે જોય છે તો રૂ ૮૦૦) થી તે રૂ ૯૦૦) સુધીનું હતું, તે હોસંગજી ઉપર મોકલાવ્યું.”

હોસંગજી—(ખીલ જોઈ વીચારે છે.) મેં તો ફક્ત મનમાં એવી આશા રાખી હતી કે રૂ ૩૦૦) થી રૂ ૪૦૦) સુધીનું ખીલ આવશે, પણ તે તો બેવડું થયું છે,

(એવામાં શીરીન તથા શાવક આવી લાગે છે.

શીરીન—કેમ ! આવાજી, વીચાર શાનો કરો છો તે હમોને કહો.

હોસંગજી—(ખીલ દેખડાવીને) આએ રેશમી કાપડીઆ મીં ભેસાનીઆની કુંપનીને ત્યાંનું ખીલ આવ્યું છે, તે ઉપર હું વીચાર કરું છું.

શાવક—ખીલ શાનું ! આપણે તો કાંઈ કાપડ ખાપડ ખરીદ કીધું નથી.

હોસંગજી—હમણું તમારી નવી થનાર ‘માતા’ માટે મારા મીત્ર જોડે તેનાં મન પસંદ કાપડ લેવા કહેવડાવ્યું હતું, તે મારા ધારવા કરતાં રકમ ઘણી મોટી થઈ છે, જોનો હું વીચાર કરું છું કે એટલા વારમાંજ એ મને ખરચાણ માલમ પડે છે, ત્યારે આગળ આપણું શું થશે.

શીરીન—આવાજી, એ તો તમારી પોતાની ભુલ છે, તમે પોતે સાથે કેમ નહી ગયા ? જો તમે જાતે તો એનું અરખીયું જરૂર થતે, કારણ કે જરા ‘તે’ શરમાતે, અને વધુ ભારી કાપડ ખરીદ નહી કરતે. માટે હવે જે થયું તે નહી થાય તેમ નથી, વાસતે મુગે મોહડે એના પૈસા ચુકવી દેવો, નહી તો કે ખરાબ લાગશે. બહાર ખીલવાલો સીપાર્થ ક્યારનો ખોટી થતો હશે, માટે જલદી કરો.

હોસંગજી—(શાવકને તેડે છે) અહીં આવ શાવક. (શાવક આવે છે) આએ ચાવી લે અને કબજતાનાં નીચેનાં ખાનાંમાં તીજેરીની ચાવી છે તે લેઈ આવ, આએ ખીલના ૩ ૮૯૦ આપવા છે તે આપીએ, કારણકે ખીલવાલો સીપાર્થ ક્યારનો ખોટી થાય છે.

(શાવક કબ્બતની ચાવી લઇ જઈ તેમાંથી
ત્રીજેરીની ચાવી લાવે છે.)

શાવક—લેઓ બાવાજી આવે ચાવી.

હોસંગજી—જા તો 'બા,' ત્રીજેરી ઊંધાડ અને નીચેનાં
ફાંડીયાં ઉપર અંદરનાં ખાનાંની ચાવી છે તે લેઈ ખાનુ
ઊંધાડજે અને તેમાં નોટનું ખંડલ છે તે લેજે, અને રોકડા
રૂપયા પાસેનાં ખીજાં ખાનાંમાં છે તે લેઈ આવ, આપણે
એના પૈસા ચુકવી દઈએ.

(શાવક જાય છે.)

શાવક—લેઓ બાવાજી, રોકડા રૂપીઆ તો ફક્ત ૭૦)
છે, અને બાકી પરચુટણુ ધણું છે, તમે જો ફરમાવો
તો લાવું.

હોસંગજી—કાંઈ ફકર નહી, એટલાજ બસ છે; (શાવકને
અંદરથી નોટ છુટી કરવા ફરમાવે છે, અને શાવક તે
પ્રમાણે કરે છે. નોટ છુટી કર્યા પછી શાવકને કહે છે)
જા તો બા, પેલા ખીલવાલા સીપાઈને અંદર બોલાવ.

(શાવક જાય છે.)

શાવક—(સીપાઈને) ઈકરે એ, કાપડચા ખીલ તુની
આનલા ?

સીપાઈ—હોઈ શેઠ.

શાવક—તવા ચલા આંત, તુમચા ખીલાચે પૈસે ચુકતે
કરન થે.

સીપાઈ—ચલા શેઠ. (શાવક સીપાઈને અંદર તેડી જાય છે.)

હોસંગજી—(સીપાઈને) તુમચા કેવડા રૂપૈએ નીધતે ?

સીપાઈ—જી શેઠ ! આઠશે નૌવદ રૂપૈઆચે ખીલ હાય.

હોસંગજી—(નોટ આપે છે) તવાં એ નોટ મોજીન બ્યાં.

સીપાઈ—(ગણે છે) સેંબર સેંબરચી સાત નોટ હાય, આની દહા દહાચી દોન હાય, આનકી સતર રૂપૈયા નગદ હાય, સમદા મીલુન આઠશે નૌવદ રૂપૈયા જાલા શેઠ.

શાવક—તુમચા રૂપૈએ પહોંચલા?

સીપાઈ—હોઈ સાહેબ.

શાવક - તવા રૂપૈયા પહોંચશે તેચી સહી કરેન હીયા.

(સહી કરે છે અને જાય છે.)

સીપાઈ—રામ રામ, શેઠ, રામ રામ. (જાય છે.)

“સેવટે બીલ ચુક્યું અને કપડાં લેઈ મિત્રે પોતાને ઘેર લઈ જઈ દરજી પાસે સીવડાવી તૈયાર રાખ્યાં અને ‘દોન’ રોજ સાંજરે ઠડવેલા મકાને ગયાં” (ગગરનાં લગન કરવા માટે.)

શીરીન—બાવાજી, હમેખી તમારી સાથે આવીએ કે?

બાપ—નહી! મારાં પ્યારાં ફરજંદો, એમ કદી બને નહી. આપણામાં એવો રીવાજ છે કે, જ્યારેખી કોઈ પુરૂષ બીજી ઓરત કરે, અથવા તો કોઈ ઓરત બીજને મરદ કરે, ત્યારે પોતાનાં છોકરાંઓને તેમની નજરથી દુર રાખવામાં આવે છે.

(કોઈ સગાંને ત્યાં.)

શીરીન—આપણું તો કોઈ સગું કે વાહાલું નથી, ત્યારે હમે ક્યાં જઈશું?

બાપ—શું કરવા શીકર કરે! છો? આપણાં પડોસનાં જરબાઈ છે, તેવણને ત્યાં આજની રાત રહેજો.

(હોસંગજી જરબાઈને તડવા મોકલે છે.)

જરબાઈ—કેમજી, શું ફરમાશ છે?

હોસંગજી—આજે મારાં ‘ગગરનાં લગન’ થવાનાં છે, માટે આજની રાત શાવક અને શીરીનને તમારાં ઘેરમાં રાખજો પછી સહવારે એ લોકને મોકલજો.

જરખાઈ—મોટી ખુશી સાથે. એખી મારાંજ બચ્યાં જેવાં છે, તેમાં શું છે. પણ કોઈ સારું માણસ શોધ્યું છે કે, આ લોક ઉપર જીલમ પાડે તેવું છે?

હોસંગજી—મને તો લાગે છે કે એ તો બલી છે.

જરખાઈ—ત્યારે તો ઠીક છે; નહી તો કે રાંડના પેટમાં ટાંટીઆ રખેને હોય! અને આ ખીચારાં નીરદોષ બાળક ઉપર જીલમ રખેને ગુજરે! એ તો એ લોકનાં નસીબની વાત, જે કીસમતમાં લખ્યું હશે તેજ બનશે.

(જરખાઈ છોકરાંઓને લઈ પોતાને ત્યાં જાય છે.)

“મોત પોતાની ધણીઆણી સાથે કપડાં તથા જણસ એ વતરોગે સરવે જોડતા સામન લઈ હોસંગજીને ઘરે આવે છે. હોસંગજીની નાહી ઘોહીને તૈયારજ બેઠા હતા. હડવેલાં મકાને ઘોભીતલાવ ઈડાવાલાની દરમહેરમાં સરવે જણાં સાથે ગયાં. ત્યાં પીરોજખાઈની ઘોડા વખતમાં પોતાની બે સાહેલીઓ સાથે આવી ભાગ્યાં. વખત પ્રમાણે ધરમ કીયા થઈ અને સરવે એકમેકને શોકહેડ કરી છુટાં પડ્યાં.”

હોસંગજી પોતાની નવી પ્રીયા સાથે પોતાને મકાને ગયા. (સહવાર પડતાં જરખાઈ શાવક અને શીરીનને લઈને આવે છે.)

જરખાઈ—(પીરોજખાઈને) કેમ બેન, બેઠાંય કે?

પીરોજખાઈ—હાજી.

જરખાઈ—આએ તમારા પ્રીય પતીનાં બાળકો તમારે સ્વાધીન કરે છું. એ લોક ઉપર પ્રીત રાખજો અને એમજ

સમજાવે કે એ બચ્ચાં તમારાંજ છે. એ લોકખી બહુજ બલાં છે. હવે આજે હું તમારે સ્વાધીન એમને કરું છું.

પીરોજખાઈ- (શાવક અને શીરીનને કોટી કરીને.) હું એમજ સમજાવું કે એ બચ્ચાં મારાંજ છે. તમારે કોઈની રીતની ફીકર રાખવી નહી, પણ તમે કોણ થાવો?

નરખાઈ—હું તો તમારી પાડોશણ થાઉં છું. મને એ લોક ઉપર બહુ દયા આવે છે, કારણકે એ લોકની મરનાર ‘માતા’ બહુજ બલાં અને તે સાથે ડાહ્યાં હતાં, અને એ લોકને સારી રીતે કુળવ્યાં છે, જ્યોત્તી એ લોકખી તમારો દરેક બોલ બળવવા પછાત પડશે નહી, એવું હું ધારું છું; પણ તમારે એ લોક ઉપર રહેમ નજર રાખવી. એ લોકનું સાચું નરસું તમારે જોવું છે, માટે તમારે ખુબ સંભાળ લેવી જોઈએ.

નરખાઈ—એન, હું જાઉં છું.

પીરોજખાઈ—આવજો એન.

“નરખાઈ ગયા બાદ છોકરાંએ પોતાના પતી સામે કોટી કરે છે, અને કેટલોએક ખરે દેખાડતી હોય તે માફક બચ્ચીએ કરે છે. તેના બદલામાં શાવક અને શીરીન નમે છે, અને પોતાની ‘માતા’ દાખલ માન આવે છે.

(હોસંગલ અને પીરોજખાઈ બેઠાં છે, મિત્ર દાખલ થાય છે.)

મિત્ર—ભાઈ સાહેબ !

હોસંગલ—મારા મેહેરબાન ભાઈ, સાહેબજી.

મિત્ર—(પીરોજખાઈ તરફ જોઈને) કેમ છો એન ?

પીરોજખાઈ—સારી પડે, ખાઈજીએય પીજીએય અને મળહમાં જઈએ; તમારાં ઘણીઆણી કેમ છે? તેવણને તો એક દીવસ અહીં લાવોની ?

મિત્ર—તેવણખી સારી પડે છે અને તમોને દુવા કહેવડાવીયં.

પીરોજખાઈ—ત્યારે મારીખી ઘણી ઘણી દુવા કહેજો, અને કહેજો કે તમારો ઉપકાર હું કદીખી ભુલશ નહી.

મિત્ર—ઠીક છે, હું તેવણને કહીશ, અને જો આવશે તો અત્રે કોઈ દીવસ સાથે લેતો આવીશ.

પીરોજખાઈ—જો લાવો તો તમારી મોટી મેહેરખાની થશે, હમારાં ગરીબનાં ઘેરમાં તો એવણ ક્યાંથી આવે?

મિત્ર—જો હું કહીશ તો એવણ જરૂર આવશે.

(શેકહેન્ડ કરી મિત્ર જાય છે, તેને પિરોજખાઈ ખરાવી ખરાવીને કહે છે,) “ જોજો, લાવજો અહંકે ? મોટી મેહેરખાની થશે. ”

મા બાપ અને છોકરાંઓ સારી હાલતમાં રહ્યાં છે. થોડા દીવસ ગયા બાદ મિત્ર પોતાના ઘણીઆણી સાથે હોસંગળના ઓરડામાં દાખલ થાય છે, જ્યાં સરવે જણાં બેઠેલાં છે.

(પીરોજખાઈ સહીને આવકાર કેમ છે.)

પીરોજખાઈ—આવો બેન, આવો, આજે આપણી લાંબા વખતે મુલાકાત થઈ છે. મને તો જરાએ પુરસદ નથી કે તમારે ત્યાંખી આવું. (શાવક અને શીરીન તરફ આંગળી બતાવીને) આ નાના બગકોને મુકી મારેથી કોંઈખી જવાવું નથી.

સહી—કાંઈ ફકર નહી, તેમાં શું છે, બ્યારે કુરસદ મળે ત્યારે આવવું.

. એ પ્રમાણે વાતો ચાલે છે તેવામાં પડોશનાં જરખાઇ આવી લાગાં. તેવણની સાથે સહીની ઓળખાણ પડાવી. પછી મરનારની વાત નીકળી, જેમાં જરખાઇએ પોતાના દરેક બોલમાં મરનારની તારીફ કીધી, જેથી સહીએ પીરોજ બાઈને કહ્યું કે, “આ નાનાં બાળકો ઉપર ધ્યાર રાખજો અને તમારી નજર આગળથી એ લોકોને ખસેડતાંનાં.”

પીરોજબાઈ—એ જ્યાં તો મારાં સમજુચ, અને એ લોકખી બહુ ભલાં છે. મરનારે એ લોકોને સારી કેળવણી આપી છે, જેથી મારે એક બોલ પણ બોલવો પડતો નથી.

એ પ્રમાણે વાતોના ગપાટા ઉડી રહ્યા છે, અને થોડા વખત પછી સરવે એક ખીજાંથી જુદાં પડે છે.

હવે આણી તરફ પીરોજબાઈની સગાઇ જોઈએ. તેવણને બે બેનો હતી, તેમાં એક ભણી અને ખીજી ચંડાલ ચોકડીમાંની હતી, તે રોજ પીરોજબાઈને ઘેરે આવતી અને છોકરાંઓની અદેખાઇ કર્યા કરતી, અને પોતાની બેનને તે માટે ઉશકેરતી. એમને એમ ધણાક દીવસ વીતી ગયા પછી, પીરોજબાઈના પતીની અજમેર ખાતે બદલી થઇ; તેવણની અજમેરનાં ઓડીત ખાતામાં એક વડા કેશીયરની જગા ઉપર નેમણુક થઇ, જેથી તેવણને ત્યાં જવાની ફરજ પડી, તેથી સરવે તૈયારીઓ કીધી અને પોતાના બાળકોને માટે પણ જોઈતી ચીજો લીધી; પણ પીરોજબાઈનો વીચાર પોતાની બેનને સાથે લેવાનો હતો, જેથી

પોતાના પતીને કહ્યું કે આપણી આગળ કોઈપણ માણસ નથી, અને નવે ગામ જવું છે, માટે સાથે કોઈપણ માણસ હોય તો સારું.

હોસંગજી—તારી ખુશીમાં આવે તેને સાથે લે, હું ક્યાં શેઠવા જઈ.

પીરોજબાઈ—ત્યારે તો મારી બેહેન ગુલાંને સાથે લેશું.

હોસંગજી—ઠીક છે ત્યારે, હવે બીજું કંઈ જોઈએ કે?

પીરોજબાઈ—નહીજી. (ગુલબાઈને ચેતાવે છે.)

ગુલબાઈ—(પીરોજબાઈને) છોકરાંઓનેબી સાથે લેશો કે?

પીરોજબાઈ—હાજ તો વળી, એ લોક ક્યાં જાય ?

ગુલબાઈ—ત્યારે તો હું નથી આવતી. (પોતાનાં સ્ત્રી સ્ત્રીત્ર દેખાડે છે.) તારાં દુકતાંઓ અને તો દુપીને ખાઈ જાએય કે એને શું કરવા લીધી સાથે, અને તો એ લોક સાથે બને નહીં જો ! અને હું કંઈ આવતી નથી, તારે જોઈએ તો જી.

(એને ઘણું સમજાવ્યાથી કમુલ કીધું.) જુઓ છોકરાંઓ તો બીચારાં કંઈ જાણતાં નથી, પણ એના દીલમાં એવો વીચાર હતો કે, પોતાની બેન પાસે મતરાઈ દાખલનો દોર કરાવવો, એજ વીચાર તેણીએ પોતાના મનમાં દસાવી રાખ્યો હતો. બચ્ચાંઓ ઉપર વેર લેવાનો તેણીનો હેતુ હતો. શાવક અને શીરીન સાથે તેણીને અસલથીજ ‘બારમા ચંદ્રમાં’ હતા, કારણકે ગુલબાઈનો તો તે લોક ઉપર વેર લેવાનો વીચાર હતો, કોઈપણ રીતે તે લોકને પોતાની બેહેન પીરોજ આગળથી દુર રાખવાનો વીચાર તે કરતી હતી, તેથી કોઈપણ રીતે તે નાદાન બાળકો સાથે મીઠાં ફાડતી અને છોડતી શકતી.

હવે હેસંગણ અને સર્વે છોકરાંઓને તા. ૨૭ મીએ મુંબઈથી કુચકરવાનો હુકમ થયો હતો. કારણ કે તા. ૧ લીએ નવા ઓહાનો ચારજ લેવો હતો, તેથી વખત પ્રમાણે કુચ કરીને બરોબર વખત પ્રમાણે જઈ પુઆં અને હેસંગણએ પોતાનો ઓધો લીધો.

હવે ગુલબાઈ તરફ જોઈએ. તેણી તો પોતાનો દોર જોતો તે રાખતી હતી, અને તે ગરીબ બાળકો કંટાળી જતાં; બ્યારે સેવટે નહીં ખમાયું ત્યારે શાવકનો મીઠાન ગયો અને એકદમ બોલી ઉઠ્યો:—

શાવક—શું! (ગુલબાઈને) કાંઈ તમે તમારી ગાંઠનું ખવડાવોય કે એટલો દમ ભરાવોય, અમારાં માતાજી તો કાંઈ બોલતાં નથી ને તમે શાના પાડમાં એટલો દમ કરોય? હમોએ આટલો વાર ખમ્યાકીધું પણ હવે નથી ખમનાર.

આથી ગુલબાઈને ચટકો લાગો, જેથી પોતાની બેન આગળ જુઠી સાચી કરવા ગઈ.

ગુલબાઈ—(પીરોજબાઈને) બેહેન જોની, તારાં દુકતાંઓ તો મને દમ ભસવેય ને મુવાં તો કહેય કે તું હમારાં ઘેરમાં શાની આવી, તારું ઘેરબાર બધી અયુંય કે? મરેરે! તારે ઘેરે બારે આવવાનું. મુવું આવીને માત્ર ગુમાવવા શું રહું! (એવી રીતે સ્ત્રી ચરીત્ર કીધું, જેથી બેહેનને ધણુંજ લાગી આવ્યું.)

પીરોજબાઈ—(છોકરાંઓને બોલાવીને) કેમ, મરી ગયાં મુવાં સીધાં રહેતાં નથી કે? જો ફરીથી ગુલબાઈની અદેખાઈ કરશે તો તમેને ચીરી નાખશ.

શાવક—હમોએ એવણુને કાંઈખી કહું નથી; એવણુ તો જુડું બોલેય. (તેવામાં શીરીન બોલી, “એવણુને બોલાવીને પુછો કે હમો જરાખી એવણુની અદેખાઈ કરી-એય. ઉલટાં ઘડી ઘડી હમોને દમ ભરાવેય અને બખીઆ શીવાય તો વાત નથી કરતાં.”)

પીરોજખાઇ—ત્યારે શું મારી બેહેન જુડી ને માંદ લાગાં તમો સાચાં કે? (એમ કહી ગુસ્સામાં ત્યાંથી ચાલી ગઈ અને હોસંગજીને જોઈું ચડું સમજાવવા લાગી અને બોલી કે હમણુને હમણુ એ લોકને મારી આગળથી લઈ જવો, નહી તો કે હું કુવો પુરીને મરી જવશ.

હોસંગજી—(પીરોજખાઈને પુંછે છે) શું છે એટલું બધું, કે એકદમ કુવો પુરવા તૈયાર થઈય; તેનું કારણ તો મને સમજાવ?

માયાકુટ ઘણીખી કીધી, પણ ખીચારા હોસંગજીનું કાંઈ વલ્યું નહી સેવટે પડતું નાંખી ત્યાંથી ચાલી ગયો અને ખીચારા ખીચારમાં ગીરફતાર થયો. પેલી તરફ ગુલખાઈ તો પોતાનું કામ પુર જોસમાં કરતી હતી અને બચારાં ગરીબ છોકરાંઓ ને બહુ સતાવવા લાગી, જેથી બચારાં બાળકો સેવટે કંટાળી બાપની આગળ ફરીયાદ કરાવા ગયાં.

શાવક—બાવાજી, હમારી ઉપર બહુ જુલમ છે.

શીરીન—તેનો કાંઈ નીવેડો લાખશો, કે હમો એમજ ઠપ્પળીએ!

બાપ—(ગુસ્સામાં) હું શું કરું, મને કાંઈ સુજતું નથી, કારણકે કેટલા દીવસ થયા તમારી મતરાઈ ખાતી કે પીતી નથી.

“ મતારાઈ તો સરવેથી સરસ બનાવીને કોઈ નહી હોય ત્યારે નવતર માલ ખાય. કહેવત છે કે ઔરાંગઝેબ આવાનું ચુલામાં, તેમ તર નવાલા બનાવી પોતાના ઘણીની જેરહાજરીમાં પોતાની બેહેનની સાથે કુંડે, અને બચ્ચારાં છોકરાંઓની ઉપર આધાનોખી ઘણો ગુલમ પડવા લાગો; આટલો ગુલમ છતાં પોતાના બાપને આધા પીધા વીશે ખીલકુલ તે સમગ્ર છોકરાંઓ જાહેર કરતાં નહી.”

શાવક—(બેનને) ખરેખર હવે આપણું નશીબ કુટુંબ છે, આપણું અહીં કોઈખી એક ખોદા સીવાય, મદદગાર નથી. બાપની આગળ જઈએ તો કાંઈ જમાય મળતો નથી, અને દીવસે દીવસ આપણી ઉપર જલમી દોર વધતો જાય છે, માટે હવે નાહસવા શીવાય છુટકો નથી.

શીરીન—(રડીને) ઓ ભાઈ ! તું મનેથી એકલી મુકી ચાલી જશે ત્યારે હું શું કરશ? જીવ્યા કરતાં મરવું બેહેતર છે. (મનથી વીચાર કરે છે) માટે જો તું મને એકલી મુકી જતો રહેશે તો હું પણ મારું સર પતકી મરી જઈશ, કારણકે અહીં તો કોઈ આપણી દાદ ભેટું નથી, અને તું હતો તો આપણે એક જીજ્ઞાસી ગમ ભુલાવતાં હતાં. હવે મારી આગળ કોણ છે? (એમ કહી ભાઈને ગળે વલગી રહે છે, અને પોતાની પ્યારી ‘માતા’ ને યાદ કરે છે, કે તેણીએ અગાઉથી સરવે કહ્યું હતું તે હવે નજરે નજર જોવું પડે છે; અને આપણી ઉપર વીતે છે.) માટે ઓ પરવરદેગાર તું હમારો છુટકારો કર, અને આ ફાતી દુન્યામાંથી હમોને ઝટ બોલાવી લે. હવે હમારથી ખીલકુલ ગુલમ ખમાતો નથી, મરવું બેહેતર છે; (ભાઈને ગળે વલગી ફાકે ફાક મુકી રહે છે,

અને પોતાની માતાને ખુબ યાદ કરે છે.) માતા ! હમારી સદાની વાહાલી માતા ! ! તું તો હમોને છોડી ચાલી ગઇ અને કરારથી નીંદ્રા કરે છે, અને આ તારાં પશુ બાળકો તારા વીના કેવાં ટવળે છે ! તે લોકની તું જરાબી ખચર નથી લેતી ! ઓ હમારી વાહાલી મા, જ્યાં તું સદા કાળ સુખમાં છે ત્યાં હમુને બોલાવ, અને તારાં પ્યારાં બાળકોને તારી પાસે તું સુખ એનમાં રાખી તે લોકને દીવાસો દે, કે હમો આ જુલમી સાવકી માતાના હાથ-માંથી છુટીએ, પણ અહીં સાંભળનાર કોઈ નથી.

(શાવક તથા શીરીન અકસેસ કરે છે, તેવામાં બાપ દાખલ થાય છે.)

બાપ—કેમ ? તમે લોકો અહીં શું કરો છો ? લુન્ચ્યાઓ, તમે તમારી મતરાઇની સાથે ઘણી ખરાબ વસ્તુક વાપરોય ; પણ સંભાળજો કે તમારા કેવા ખુરા હાલ થાએય ?

શાવક—બાપા, એ શું બોલોય ? હમો એવણુને એક સખુનબી બોલતાં નથી. કેમ બેહેન (શીરીન,) બોલતી નથી ?

શીરીન—હા બાપાજી, બાઇ કહેય તે બધું સાચું છે.

બાપ—(ચીરઝાઈને) નીકલ મારી આગલથી, તું તો ઘણો એખડ થઇ ગયો છે. ચોટાઇ, લુન્ચ્યાઇ અને પોશાગીરનાં તારામાં ફેલ દેખાય છે, તેથી તુંને મેં મારાં વીલથી તદન બાતેલ કીધો છે.

શાવક—(બાપને) આઇતી દોલત મને જોઇતી નથી, જાતે મેહેનત કરીને મેળવેલી દોલત જોટલી જુવાન માણસો ને માફક આવે છે, તેટલી આઈતી દોલત આવતી નથી. આઈતી દોલત મલવાથી માણસ ઘણી વેળા છકી જાય છે, અ

ને ગરીબોની કદર પીછાણી શકતાં નથી. જેમ આઈતો તૈયાર પોશાક બેસતો નથી, તેમ આઈતી દોડત પણ બેસતી આવતી નથી. જે નશીબપર ખેડે છે, તે કાલનો વીચાર કરતું નથી. આશા છે તે ઉડાગ છે, અને જે તેનાં વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખે છે, તે કાલની કમાઈના આધારપર આજે મોજથી મસ્ત ખેડે છે.

શાવક ઉપર મુજબ પોતાના બાપને કહે છે, તેથી બાપ ચીરડાધને મારવા જાય છે, અને કહે છે કે ‘જા, તું કેમ રહેય તે જોજીય.’ બાપ નેતર લેવા જાય છે તેવામાં શાવક નીશાસ નાખી રડી પડી (બેહેનને કોટી કરી અને બાપને દુરથી સલામ કરી) કહે છે, “માફ કરજો જે બન્યું હોય તે.” (જોકે કાંઈથી બન્યું નહતું, તોખી એ પ્રમાણે મમતા ઉપજવનાર બોલ બોલી ત્યાંથી શુભ થઈ ગયો.)

શીરીન—(રડતી) બાવાજી, શાવક તો હવે જતો રહ્યો ને હું એકલી, અતુલી! આ પરવરદેગાર, મારા બાઈને તારી સંભાળ હેડળ રાખજો, સરવે દેકાણે એને સહાય થજો, હમો ‘નાદાન,’ માતા વગરનાં બચ્ચાં છછયે. તું તો સરવે જુવેછે અને અંદરનો બેદ જાણે છે, પણ આ બીચારો ગરીબ બાપ પોતાની નવી પ્રીયા તરફ લોભાઈ પોતાનાં નાનાં બાળકોને તજી દે છે. (હાથ નાખી એકદમ રડી પડી અને સેવટ છાતી બેસી ગઈ પાણી પાણી થઈ ગઈ, પણ સખત હૈયાનાં મા બાપે તેને પડતી નાખી; તે બીચારી કલાક દોઢેક પછી પોતાની મેજે અવત્યાં મારી હુશીયાર થઈ, અને જુવે છે તો પાસે બાઈ નથી, અને નથી બાપ કે મા, કોઈથી નથી, એવો વખત જોઈ આંખમાં પાણી લાગી, તે કીરતારપર એતેકાદ રાખી બેઠી.)

શીરીનમાં ખુદરતી ખાસ્યત સારી હતી, વળી તે સાથે સમજી હતી, જો કે ઉમર તો માત્ર નવ વરસની હતી. ન્યારે મા મરી ગઇ ત્યારે તે આંક વરસની હતી અને શાવક દશ વરસનો હતો. આજે તેણીની ઉમર નવ વરસની છે, તોપણ જીના સર્વે સારા ગુણ તેણીનામાં હતા.

હોસંગજી—કેમ તારો ભાઇ ક્યાં છે ?

શીરીન—આવાજ, હું તો કાંઇ જાણતી નથી. જે વખતે તમે મુરખીજીએ ધમકાવ્યો અને ગાળો દીધી કે તું નીકળ મારા ધરમાંથી, તે વખતનો તે તો તમારી સનમુખથી ગયો છે, (તેને) મારા પ્યારા ભાઈને પાછો જોયો નથી. (આંખમાં પાણી લાવે છે.)

હોસંગજી—રાંડ, પાખંડ કરે છે ? તું જાણે છે કે તારો ભાઇ ક્યાં ગયો છે, અને તું છુપાવે છે. ચાલ, મને કાંઇ હશે તમારા ભોક્તી દરકાર નથી. તુંખી તેની સાથે ગઈ કાંય નહીં ? નીકળ તુંખી, તારે જોઈયે ત્યાં જ. (હાથ પકડી કહાડી મુકે છે. તેની ઉપર મતરાઇ લાત મારી થુંકે છે અને ગાળોનો વરસાદ વરસાવે છે.)

શીરીન—(ખીચારી ડચકાં ખાતી) ક્યાં જાજો મારા મુરખી આવા, હું છોકરી જાત ક્યાં રખડું ? જો કે મારો ભાઈ શાવક તો છોકરો હતો તેની કાંઈ ફકર નહીં ; પણ તમેને જરાએ છોકરી જાતની દયા નથી આવતી ? ‘મા’ મરતે નહીં તો હમારી ઉપર આવો જુલમ પડતે નહીં.

હોસંગજી—(ચીરડાઇને આંચકો મારે છે) વળી ડાહી ઠોસી થઈને મને શીખામણ દેવા આવી છે ! ચાલ તારે જોઈયે ત્યાં જ.

આવી હાલતમાં હતી ત્યારે એક તો ભાઈ યાદ આવે અને ખીજી તો પોતાની પ્યારી મા યાદ આવે. આ ઠેકાણે વાંચનારે વીચારવું કે તેણીની હાલત કેવી હશે.

(લાત મારી જેઠ ધણી ધણીઆણી છોકરીને બહાર કહાડે છે.)

શીરીન ઇશ્વર ઉપર એતેકાદ રાખી ન્યયછે. રસ્તામાં એક કુવો આવે છે ત્યાં ઉભી રહી વીચાર કરેછે, તેવામાં સામેથી એક સ્ત્રી માથે પાણીનું વાસણ લઈ તે તરફ પાણી ભરવા આવે છે. આવતાં વાર ‘પેલી’ છોકરીને રડતી જોઈ પુછે છે—

પાણીયારણુ—કેમ માય રડે છે? તારી ઉપર શું આક્રમણ છે કે આવી મધ્યમ બપોરે કુવા આગળ તું બેઠી રડે છે?

શીરીને પોતાની ઉપર બનેલી સઘળી હકીકત કહી, જેથી પેલી પાણી ભરનાર સ્ત્રી ને દયા આવી, અને પોતાને ત્યાં લઈ ગઈ, જ્યાં વરસ એક કહાડયું, અને તે બલી બાંધીએ તેણીને એક સારું ઠેકાણે નોકરીએ રાખી.

જે કે શીરીન તે વખતે દશ વરસની થઈ હતી, પણ તેણીનો ઉધરભાવ સારો હોવાથી તે એક સ્ત્રીના જેવી દેખાતી હતી. સારાં નસીબે તે એક જાણીતા અને પ્રખ્યાત થયલા શેઠ કાવસજી હોરમજી કંત્રાકટરને ત્યાં રહી. આ કંત્રાકટરનાં ધણીઆણી ધણાંજ ડાહ્યાં હતાં, જેથી તેણી (શીરીન) ને જાણે કે પોતાનું ઘેર હોય એમ લાગતું. હવે શીરીનને ત્યાં બે વરસ થયાં કે તે ઘેરમાં સુખ હોવાથી ‘તે’ એકદમ મોટી બેરી જેવી થઈ ગઈ, પણ કંત્રાકટરનાં ધણીઆણી પોતાની એક છોકરી દાખલ તેણીને રાખતાં, અને કામનોખી બોલે કમતી કરતાં. તેણીએ ધરનાં સઘળાં માણસોનાં મન જીતી લીધાં અને સર્વે કોઈ નાનું

મોટું જોય નહીં તો દીવાના બને, એવા તેણીનામાં સારા ગુણ હતા. કંત્રાકટરનો પીરોજશા નામનો એકપુરો છોકરો હતો, તે બેરીસ્ટરની પરીક્ષા આપવા વેલાત જવા નીકળ્યો. પણ શીરીન ઉપર તેનો ઘણોજ પ્યાર હતો, જેથી તેણીની સાથે મમતાથી વાતો કરતો. હવે વધારે વખત તેનાથી પોતાનો પ્યાર દર્શાવી રાખવાની તેનામાં શક્તી ન હતી, જેથી તેણે પોતાનો પ્યાર જાહેર કીધો; જે કે શીરીન તો ખીચારી બોળી હતી, તેને તો કાઢખી રીતનો ખ્યાલખી નહીં હતો.

પીરોજશા—(શીરીનને પુછે છે) કેમ શીરીન તમે કેમ છો ?

શીરીન—શેઠ, આજે તમે એવી રીતે વાત કરો છો, જેથી મને તો મોટો વીચાર આવે છે.

પીરોજશા—શીરીન, હું તારી ઉપર આટલો બધો પ્યાર રાખું છું; જે કે તું હમારે ત્યાં એક નોકર દાખલ રહી છે, પણ તારી ચાલચલણ અને સઘળું કાંઈ જોઈ મારું દીલ તુંએ જીતી લીધું છે, માટે મારો વીચાર મારાં માતા પીતાને પુછી તુને મારી મોહોરદાર કરવાનો છે.

શીરીન—પીરોજશાજી, એ તમે શું બોલોય ! હું—એક ગરીબ નોકર, તેને તમારી મોહોરદાર કરવા માંગોય; હું તમારે લાયક નથી. તમારાં માયજી અને બાવાજી જાણશે તો મનેખી ઘેરમાંથી કહાડી મેળશે.

પીરોજશા—જોઈયે તે થાવો, પણ હું તને છોડનાર નથી. કાંઈખી રીતે મારા મુરંખીજી બાવાને સમજાવીશ, એટલે બસ છે; પછી માયજીખી કબુલ કરશે.

શીરીન—(દીલમાં વીચારે છે કે માફખી દીલ એની ઉપર હતું અને આજે ખોદ્યએ મારી દાદ સાંભળી છે. હવે મારો સીતારો ચમકે છે, અને આએ દલદેશરીમાંથી છુટી છું; માટે મારે કયુલ કરવાની ફરજ છે. જો, હું આવા શેઠના છોકરાને અને વળી સારી ચાલચલણવાલાને તણ દેજી, તો આમલ માફ શું થશે તેનો જો વીચાર કરું છું તો મારે કયુલ કરવું જોઈએ.) જો એમજ છે, તો મારે કયુલ છે.

(પીરોજશા પોતાના બાપની રજા લેવા જાય છે.)

પીરોજશા—મુરંખીજી બાવાજી, તમેને ખબર તો છેજ કે શીરીન નામની એક સ્ત્રી આજ બે વરસ થયાં આપણે ત્યાં રહી છે, જેની ચાલચલણ આપણાં ઘરનાં સઘળાં માણસને પસંદ પડી છે, જેથી મેં તેણીની સાથે પરણવાનું નક્કી કરીધું છે, માટે જો તમે મુરંખીજી રજા આપોતો એને મારી મોહારદાર બનાવું.

કંત્રાકટર—ખ્યારા પીરોજ, એ તું શું બોલેય તેનો તો જરા વીચાર કર, કે એ તારે લાયકની છે? કોઈ સારાં ખાનદાનની છોકરી સાથે હું તને પરણાવું, એની ઉપરથી તું હાથ ઉઠાવ.

પીરોજશા—તમારે જોઈયે તે કરો, પણ હું તો એનીજ સાથે પરણવાનો. તમારે જોઈયે તો ઘરમાંથી કહાડી મેલો અને જોઈયે તે કરો.

બાપ—(વીચારમાં પડ્યો) ઠીક છે, જ્યારે તારોજ વીચાર એની સાથે લગન કરવાનો છે, તો બેલાશક; પણ તુંને તો બેરીસ્ટરની પરીક્ષા આપવી છે, તે પર પાણી ફરશે કે કેમ ?

પીરોજશા—બાવાજી, હમણું તો એની સાથે ફક્ત નામ પાડો. હું પાસ થઈ આવું પછી હમારાં લગન કરવાં, પણ આજથી એને નોકર દાખલ નહીં પણ તમારી વહુ દાખલ ગણુજો.

બાપ—મારે કયુલ છે, પણ તારી માયને જઈને સમજાવજે, કે એની ઉપર રહેમ નજર રાખે.

(છોકરી પાતાની માતા આગલ જાય છે.)

પીરોજશા—માયજી, આજથી આપણી શીરીનને મારી મોહોરદાર બનાવી છે, માટે તમે તેણીને તમારી વહુ દાખલ ગણુજો, અને એની સારી યરદાસ્ત લેજો.

માય—એ શું બકેચ પોરીઆ? તારો બાપ જાણુશે તો મને ને તુંને બેહુને ફાંસીએ ચહડાવશે.

પીરોજશા—માયજી, પહેલે બાવાજીને સમજાવીને તેવણની રજા લેઈ તમારી આગલ આવ્યો છું.

માય—‘માંદ લાગા’! ત્યારે એમ પહેલીથીજ કાંય નથી બાંસતો, નકાંમી મને બહેકાવી. એની ચાલચલણુ ધરનાં સધળાંને પસંદ છે, અને જ્યારે તુંને પસંદ છે એટલે સર્વેને છે; પણ તારું શીખવાનું કેમ?

પીરોજશા—માય, હું તો આવતા મેલમાં વિલાયત જનાર છું, હાલમાં મારી ઉમર માત્ર અધાર વરસની છે અને શીરીનની તેર વરસની છે હું પાસ થઈને આવશ તે પછી મુરખીજી બાવાજીએ લગન કરવા કહ્યાં છે.

હવે શાવકતું શું થયું તે જોઈએ. શાવક જેવો ધરમાંથી નાકો કે ત્યાંના એક સખી ગ્રહસ્થ આગલ જઈને સવાલ કરે છે:—

શાવક—શેઠ સાહેબ, મારું આએ ગામમાં કોઈ સગું કે વાહાલું નથી, હું માત્ર એક મારી માસીની સાથે પાસેનાં ગામમાં રહેતો હતો, પણ તેણી તો મરણ પામી છે, અને જે કાંઈ હતું તે વેચીને ખાધું છે, પણ હવે મારી પાસે કાંઈ નથી, અને ચાલતો તમારી તરફ આવ્યો છું, અને તમો શેઠની તારીફ સમજી તમોને નમનતાઈ સાથે અરજ કરું છું કે મારો વાળી કોઈ નથી, એક ઈશ્વર શીવાય (આંગળી ઉપર તાંકીને) માટે તમો શેઠ કાંઈ કરશો તો ઠીક.

સખી શેઠ—(દયા આવ્યાથી) કેમ, છોકરા, તને શું નોંધાયેલું ?

શાવક—મને ફક્ત મુંબઈ મોકલી આપો શેઠ.

સખી શેઠ—ખીજું કાંઈ, (શેઠ મેહરબાનં થઈ પુછે છે) તને શીખવાની ઉલટ છે કે ?

શાવક—મેહરબાનં શેઠ, જે તમો શીખવો તો હું ધણોજ આતુરમંદ છું. આવી શાવકની ઉલટ અને ચાલાકી જોઈ શેઠે તેને મુંબઈ ખાતેની બોરડીંગ સ્કુલમાં મોકલી આપ્યો અને તેનો દરમાયો પેતે પહોંચતો કરવા લાગા. શાવક ચાલાક હોવાથી પોતાની પંદર વરસની વયે એક પુરવીણુ નર થયો અને કાયદાનો અભ્યાસ કરવા લાગો.

શાવકની ચંચલાઈ જોઈ શેઠે તેને પોતાના ખર્ચે બેરીસ્ટર થવા વિલાયત મોકલ્યો. જ્યારે વિલાયત ગયો ત્યારે તેની ઉંમર સત્તરની હતી, જેથી તેણે વીસ વરસની ઉંમરે બેરીસ્ટરની પરીક્ષા આપી. શેઠે શાવકને વિલાયતમાં એક જાણીતા મીત્રને ત્યાં ઉતારો આપવા સાડ લખ્યું હતું, કે તે વેળા તેને સ્ટીમર ઉપર લેવા આવે.

હવે બનાવ એવો બન્યો કે, શીરીનનો વર પીરોજ-શાખી તેજ સ્ટીમરમાં જવાનો હતો, અને કંત્રાકટરનેખી તેજ યુરોપયન ગ્રહસ્થ સાથે દોસ્તી હતી, જેથી બંને છોકરા એકજ ઘણીને ત્યાં રહ્યા.

શાવક શેઠની રજા લેઈ સ્ટીમર સતલજ ઉપર ગયો, જ્યાં શેઠ પણ તેને મેલવા માટે ગયા હતા અને કપતાન સાથે બરોબર જાહેબરત કર્યો હતો. શાવક ઘણો આજ્ઞાક હોવાથી કપતાનને તે બહુ પસંદ પડ્યો અને પોતાની આગલજ રાખી તેને “નૌકા” નું સંઘળું કામ શી-ખાડવા લાગ્યો.

પીરોજશા પોતાના બાપ તથા માય અને ધરનાં સઘ-જાંને મલી બેટીને સ્ટીમર સતલજમાં સવાર થયો. તેનોખી બાપ તેને મુકવા આવ્યો હતો. સેવટે સૌ સાથે સાહેબ સલામ થઈ અને સ્ટીમરે લંગર ઊંચકયું, જેથી સરવે કાંઈ પોતાની બોટમાં બેસી ચાલ્યાં.

હવે પીરોજશાના ધર તરફ જોશું તો શીરીન પોતાના આવીંદના ગયા પછી વીચારમાં હતી. એક તો ખોદાના શુકરાનાં કરી પોતાનાં નસીબ ઉપર આધાર રાખી બેસતી. હવે તેણી તે ધરમાં એક વડુ દાખલ થઈ છે. તેજ પ્રમાણે તેણી પોતાના આવીંદનાં માતાને સાસુજના એલકાબથી બોલાવતી, પણ પીરોજશાનાં માયે જોયું કે હવે બ્યારે હું સાસુ બની છું, ત્યારે સાસુ દાખલ થોડો ઘણો દોર ચલાવવો જોઈયે, એવી રીતે દીલથી વીચાર કરે છે. જે કાંઈખી કામસર શીરીન પુછવા આવે તો તેનો જબાબ તુરત નહીં આપતી, અને સાસુ દાખલ ડોલ ધાલી તેનો ઉત્તર તે ઘણે વારે ક્ષેણું પાઠવીને આપતી.

(શીરીને દીલથી વીચાર કરે છે કે એની વખત નીકળી જશે.)

શીરીનની ઉમર હાલમાં તેરની છે અને પોતાની જુવાનીમાં આવી છે. તે ઘડી ઘડી પોતાના ભાઈને યાદ કરતી, અને ઇશ્વર ઉપર દોષ્યા ગુજારતી, કે “મારા પ્યારા ભાઈને જ્યાં હોય ત્યાં સુખી રાખજે.”

સ્ત્રીમર સતલજમાં પીરોજશાહ અને શાવકશાહ કાયદાનો અભ્યાસ કરવા ઈંગ્લંડ ગયા, ત્યાં તેઓ બંનેએ એકજ ટેકાણે ઉતારો લીધો હતો. જે ઘરમાં તેઓએ ઉતારો લીધો હતો, તે ઘણી ઘણોજ માયાળુ ગ્રહસ્થ હતો, જેથી તે બંને છોકરાઓની માવજત અચ્છી રીતે કરતો; શીખવામાં બેહુ એકમેકને ભુલાવે તેવા હતા, પણ સરસાઈમાં શાવક કોઈ વખત ફાવી નીકળતો. આવી અંચલાઈ જોઈ તે સદગ્રહસ્થે વીચાર કીધો કે એ લોક પોતાની પરીક્ષા પેહેલીજ વખતે ફતેહમંદી સાથે પસાર કરશે. લગભગ ત્રણ વરસ પુરાં થવા આવ્યાં અને બેરીસ્ટરની પરીક્ષામાં તેઓ બંનેએ હિમેદવારી કીધી, જેમાં તેઓ બંને પેહેલીજ વખતે પસાર થયા અને તેમનાં નામ ‘લંડન ટાઈમસમાં’ પ્રગટ થયાં, જે ઉપરથી અત્રેનાં ટાઈમસ અને ગેઝેટમાં આવ્યાં. એ વતરોગે બીજાં વર્તમાન પત્રમાં તેમનાં નામો જોવામાં આવતાં હતાં.

કંત્રાકટરને ત્યાં “ક્યસરે હિન્દ” જે અઠવાડીક પત્ર છે તે આવતું હતું, તેમાં “ઈંગ્લંડમાં બેરીસ્ટરની પરીક્ષામાં પસાર થયલા વીધાર્થીઓનાં નામની ટીપ” એવું મથાળું જ્યારે શીરીને વાંચ્યું, એટલે હરખભેર પોતાના પ્રીય ખાવીંદનું તેમાં નામ છે કે નહી તે જોવાને તે એકદમ અધીરી પડી ગઈ. જલદી જલદી તે નામો તેણી વાંચી

ગઈ, તેમાં પોતાના ભાઈનું નામખી વાંચી ગઈ, પણ કાંઈ ધ્યાન નહી રહ્યું; અને પોતાના પતીનું નામ જોવા લાગી. જ્યારે ફરીથી એક વખતે બરોબર ચીપીને વાંચ્યું, ત્યારે પોતાના ભાઈ શાવકનું નામખી જોવામાં આવ્યું, તે વખતે તેણીની ખુશાલીનો શું પાર, તે વાંચનારની મુનસરી ઉપર રાખ્યે છે.

શીરીન વાંચે છે:—“ શાવકશાહ હોસંગજી કેશીયર અને પીરોજશાહ કાવસજી કંત્રાકટર એ બંને પારસી જવાનોએ ઇંગ્લંડ ખાતેની બેરીસ્ટરની પરીક્ષામાં ઘણોજ અચ્છો દેખાવ દીધો છે, અને તેથી લંડનનાં સરવે પેપરો તેમને માટે ઘણાં સારાં મતો બાંધવા લાગ્યાં છે, જેથી અત્રે તેઓ જાણીતા બેરીસ્ટર થઈ ગયા.”

જ્યારે શાવક અને પીરોજશા પોતાની ઉમેદમાં ફતેહ-મંદ નીવડ્યા ત્યારે પોતાના પીતા ઉપર પીરોજશાએ ખુશાલીનો પત્ર લખ્યો; અને શાવકે પણ મુબારકબાદીમાં પોતાના સખી શેહને એક પત્ર લખ્યો, જેમાં તે બંનેએ જણાવ્યું હતું કે હમો ખીજે મેલ ‘થેમસ’ જે ઇંગ્લંડથી તા. ૧ લીએ ઉપડનાર છે, તેમાં તમારી તરફ રવાના થનાર છીએ.

પીરોજશા અને શાવકે જે ગ્રહસ્થને ત્યાં ઉતારો લીધો હતો તેનો ડીનર ઉપર તેઓએ ઉપકાર માની તેની સ્તુતી ગાઈ હતી, જેથી તે ગ્રહસ્થે તેઓના ઉતરમાં, તેઓ પોતે પોતાના ધંધામાં ફતેહમંદ નીવડે એવી દુઆ ગુજરી હતી. થેંકસ અને હુરરેના પોકરો સાથે ખાણું લીધું હતું. સરવે ખલાસ થવા બાદ ચાર કલાક અગાઉ તેઓએ સ્ટ્રીમર ઉપર પોતાની કેબીનો તપાસી જોઈ, જ્યાં

તે યુરોપીયન ગ્રહસ્થળી તેઓને આવકાર દેવા માટે ગયો હતો. શેવટે સ્ટીમર “થેમસે” લાંગર ઉચક્યું અને સરવે એક બીજને શેકહેન્ડ કરી એક બીજની છુટા પડ્યા, અને હુરરેના પોકારોથી વધાવી લીધા.

શીરીન પોતાના પતીને મલવા જેટલી ખુશી દેખાતી હતી, તેટલોજ પીરોજશાના મનમાં પણ તેવોજ વીચાર હતો. શીરીન પોતાના ભાઈ શાવક માટે એકદમ ખુશાલીમાં આવી ગઈ હતી, જેથી હસતી વખતે તેણીની આંખોમાંથી ખુશીના આંસુઓ પડતાં હતાં, પણ તેણીએ આટલો વખત ટાંકતેથી ઘરમાં જાહેર કીધું ન હતું.

હવે શાવક અને શીરીનના આપ તરફ નેઈએ. જ્યારે હોસંગળની મુબઈથી અજમેર ખાતે બદલી કરવામાં આવી હતી, ત્યારે તેની અજમેર ખાતેનાં ઓડીટ ખાતામાં એક મોટા કેશીયર તરીકેની નેમણીક થઈ હતી. કેટલાંક વરસો સારી હાલતમાં કહાડ્યાં, પણ પછવાડેથી જ્યારે ઓડીટર ‘કુયાશ’ તપાસવા આવ્યો, તે તપાસતાં હીસાબમાં ગોટાળો માલમ પડ્યો, જેથી હોસંગળની ઉપર ફાજદારી કામ ચલાવવાનું નક્કી ઠર્યું, અને હોસંગળને તેજ વખતે ઓડીટરે પોલીસને સ્વાધીન કર્યો હતો.

હોસંગળ મનથી વીચાર કરે છે:—“હવે મારો વખત ખરગસતે આવ્યો છે, અને મારી આગળ પાછળ કોઈ નથી. મારી મુબઈથી બંને બચ્ચાંઓનેથી મેં હાંકી કહાડ્યાં, જે તે આવી વખતે હોતો તો મારો કેટલો બચાવ થતો.” એવા વીચારમાંને વીચારમાં બીચારાએ એકદમ ખુબ પાડી “ઓ શાવક અને શીરીન તમે ક્યાં છો!” જ્યાં હોવ ત્યાં સુખી રહેજો, હું કમબખત! મને કાંઈ સુઝ નહીં

પડ્યું અને તમોને હાંકી કહાડ્યાં ! અરે ! હવે હું અહીં એકલો છું અને ઘેર આગળ કહેવડાવ્યું તેનો પાછો જવાબપી કાંઈ મળે નહી, મારો જમીન થનાર અત્રે કોઈ નથી કે જમીન ઉપર છૂટું.

આણીગમ ઘરમાં નાતરેની ઝોરતને જેવી ખબર પડી કે પોતાના પતી હોસંગજીને કેદ પકડ્યો છે, તેવીજ તેણે સઘળું ઊંચું નીચું કરી ગાંસડા પોટલા બાંધીને જોનની મારફતે સઘળું પોતાના પીયર મોકલી દીધું; એક તો બીચારા હોસંગજીને દુઃખપર ડામ દેવા જેવું તેણીએ કીધું. જ્યારે જોયું કે ઘેર આગળથી કાંઈ પણ સમાચાર પાછા ન ફરયા, કે હાય મારી પોતાની આગળી પરણી બાયડીને યાદ કરવા લાગો, અને બચ્ચાં વગર તે એક દીવાના માણસ માફક બની ગયો. તે વખતે જો કોઈ પણ તેની હાલત જોય તો દયા લાવ્યા વગર રહે નહી, તેવે સમય ધીરજ રાખી ઇશ્વરનું નામ યાદ કરી, તે કીરતાર પાસે પોતાનાં પાપનો પશ્ચાતાપ કરવા લાગો, અને ફોકે ફોક મુકી રડવા લાગો.

પીરોજશાએ મુંબઈનાં બારાંમાં તા. ૧૮ મીએ પગ મુક્યો ત્યારે પીરોજશાની ઉંમર ૨૧) ની હતી અને શીરી-નની ઉંમર ૧૬ ની હતી; તેઓ બંને ભર જુવાનીમાં હતાં. જ્યારે પીરોજશા ને શીરીન એક બીજાને મલ્યાં, ત્યારે ધણાંજ હેતથી ભેટયાં અને આટલા વખતની જુદાઈ વીશે વાતો કરવા બેઠાં. પછી પોતાના બાઈ શાવક વીશે પુછ્યું, ત્યારે—

પીરોજશા—શું, શાવક તમારો બાઈ થાય છે ? અરે ! તે અને હું બંને એકજ ઘેરમાં અને એકજ વખતે પાસ થયા હતા. અમો સાથે એકજ સ્ત્રીમર ઉપર સવાર થયા

હતા, પણ તેવણુને ‘સ્વેચ્છ કેનાલમાં’ તાર મળ્યો કે તમારે જરૂર બેજરૂર એડન ખાતે ઉતરી ત્યાંની પહેડી ખાતેના ચોપડાઓ તપાસવા, કારણ કે ગોટાળા ઘણા થયા છે, માટે તે નક્કી કરી તમારે આવવું, જેથી તે એડન ઉતર્યો છે; અને પછી તે ક્યારે આવશે તેની મને ખબર નથી.

કંત્રાકટર— (પોતાનાં ધણીઆણી તરફ જોઈને) હવે આપણો પીરોજશા પોતાની ઉમરમાં આવ્યો છે, માટે એનાં લગન શીરીન સાથે જરૂર કરી આપવાં જોઈયે.

કુવરઆઈ કંત્રાકટરનાં ધણીઆણી—(પોતાના પતી તરફ જોઈને) તમે જે કહો છે તેને હું માન આપી કહું છું જે તેમ થવું જોઈયે, કારણ કે બેહુ જણાં પોતાની પુરતી જીવાતીમાં છે, માટે હવે ધીલ કરવી નહી જોઈયે.

કંત્રાકટર—ત્યારે હવે એક શુભ દીવસ નક્કી કરો, તે દીવસે એ લોકનાં લગન કરયે.

કુવરઆઈ - શહરેવર રોજ નક્કી કર્યો છે. (આજ્ઞાણ પાસે તપકો દેખાડીને)

કંત્રાકટર—(પોતાના છોકરાને તથા શીરીનને બોલાવીને કહે છે) જુઓ, તમે એક બીજાથી રાજી હોવાથી તમારાં લગન શહરેવર રોજ નક્કી છે, માટે તમારે કાંઈ કહેવું છે ?

પીરોજશા અને શીરીન બંને એકે અત્રાજે બોલ્યાં,
“ અમે બેહુ ખુશી છીએ. ”

મુકરર કીચેલા દીવસે આલખલેસ બાગમાં લગન થયાં, પણ કાવસજી એક મોટા કંત્રાકટર હોવાથી પોતાની આખર માફક ગામનાં ધણાંક નોતરાં હોવાથી મહીમા

ધણી સારો લાગતો હતો, અને સાબન રંગબેરંગી પોશાકથી દીપી નીકળ્યું હતું. કુલ પાન લેવાયા બાદ સાબન વીસરજન થયું હતું. સઘળું ખલાસ થવા બાદ “વર-રાજા” પોતાને મકાને ગયાં.

હોસંગજી ઉપર અજમેરની કોરટમાં કામ ચાલતું હતું અને કેસ ઘડાઈ તૈયાર થયો. વાંધા ઘણા ઉઠ્યા. સેવટે ત્યાંની કોરટના જડજે અત્રેની હાઈ કોરટમાં કેસ મોકળાવ્યો હતો, અને તે તા. ૨૭ મીએ નીકળવાનો હતો.

હવે શાયક પોતાના શેઠનું એડન ખાતેનું કામ પુરું કર્યા બાદ પી. અને એ. કમપનીની મેલ સ્ટીમર “ક્યસરે હિન્દ” માં તા. ૨૫ મીએ મુખર્થ આવી પુજો.

શાયકે કોરટમાં હાજર થઈ તા. ૨૬ મીએ પોતાનો બેરીસ્ટર દાખલ ધંધો ચલાવવા માટે અત્રેની કોરટમાં સપત લીધા.

બીજે દિવસે તેને બી. બી. અને સી. આઈ. રેલ્લે તરફથી અજમેરના કેસ માટે રોકવામાં આવ્યો હતો. જ્યારે તા. ૨૭ મીએ, અજમેરની કોરટથી નહીં ચુકલેા કેસ અત્રેની હાઈ કોરટમાં નીકળ્યો, ત્યારે હોસંગજીને ખારમા લાવવાનો હુકમ થયો. જ્યારે હોસંગજી ખારમાં આવ્યા, ત્યારે શાયકની અજ્ઞયબીનો શો પાર, તે વાંચનારને સોંપ્યેચ. જો કે તે પોતાના બાપને ઓળખતો હતો અને હોસંગજી શાયકને ઓળખી શકતા ન હતા, કારણ કે તે નાનપણથીજ ઘર તજી ગયો હતો. હવે હોસંગજીએ પોતાના બચાવ માટે કંત્રાકટરના છોકરા મી. પીરોજશા બેરીસ્ટરને પોતાના ધારાના હિમાયતી તરીકે રોક્યો હતો.

(ખારમાં હોસંગજી ઉભા છે.)

જડજડ—(હોસંગજીને) જે તોહોમત કંપનીએ તમારી ઉપર મેલ્યું છે તે વાજખી છે કે નહીં?

હોસંગજી—નહી સાહેબ.

કું. એ. શાવક—જ્યારે ઓડીટરે તમારા ચોપડા તપાસ્યા, ત્યારે જે રૂ ૮૦,૦૦૦ ની મોટી ભુલ તમારા ચોપડામાંથી મળી આવી છે, તે નાણાં તમો પચાવી ગયા છે એવું તોહોમત કંપનીએ તમારી ઉપર મુકીને કેસ ચલાવે છે, તેની સામે તમારે કાંઈ કહેવું છે?

હોસંગજી—(પીરોજશા તરફ આંગળી બતાવીને) મારો બેરીસ્ટર મારી તરફથી લડશે.

એ શાવક—(હોસંગજીના બેરીસ્ટર મીં પીરોજશાને) તમારાં કુલ ઉપર કંપની જે ચારજ નાણાં ઉચાપત કરવાનો મુકે છે, તેને વીશે તમારે તમારાં કુળ તરફથી કાંઈ બોલવું છે?

એ. પીરોજશા—મારું કુળ કહે છે, જે તેની ઉપર તદ્દન ખોટું તોહોમત મુકવામાં આવ્યું છે. તેણે કાંઈ નાણાં જિયાપત કીધાં નથી અને જે કેસ તેની ઉપર ઓડીટરે ઘડી કહાડ્યો છે તે તદ્દન ગેરવાજખી છે.

એ. શાવક—ત્યારે રૂ ૮૦,૦૦૦ ની જે ભુલ ઓડીટર બતાવે છે તે શું ખોટી છે?

એ. પીરોજશા—મારું કુળ કહે છે જે કદાચ કલારકોની કાંઈ ભુલ થઈ હશે, અને તેથી સરવાલામાં ગોટાળો દીસે છે, જેથી ઓડીટરે એકદમ ચોંકી “બોલ કનસરન” નો ટેલીગ્રામ કરી મને કેદ કીધો છે; માટે મારી જડજડ સાહેબને એટલીજ અરજ છે કે હિસાબો ફરીથી તપાસવા.

જડજ—હીક છે, કુંપનીના બેરીસ્ટર શાવકને પોતાના ચોપડા ફરીથી તપાસવા બલામણ કરું છું, અને જામીન ઉપર હોસંગજીને છોડું છું. (કેસ ખીજા મહીનાની તા. ૧૫ મી ઉપર મુલતવી રાખ્યો.)

હવે બનાવ એવો બન્યો કે પીરોજશા પોતાને ઘેર શાવકને તેડી ગયો અને ત્યાં રહેવા ફરમાવ્યું; શાવકે જવાને કમુલ કીધું.

(શાવક અને પીરોજશા ઘેર જાય છે.)

શીરીન—ઓ ભાઈ શાવક કે !! હું બધી મરી જાઉં તારી ઉપરથી, તું કેમ છે ! તારી ખબર કેવી ? (અને ગળે વલગી પડી, જેથી હરખનાં આસું આવવા લાગ્યાં.) આવી વખતે શીરીનની અન્નએખીનો શો પાર તે વાંચનારે વીચારવું.

શાવક—એન, તારી આગળથી ગયા પછી ખોદાની બક્ષેશથી સારી પેટે છેજી.

(બધી વીતલો વાત કરે છે.)

શીરીન પોતા ઉપર ગુજરેલી સઘળી ખીના જાહેર કરે છે; એકમેક રડે છે એને પોતાના આપને યાદ કરે છે. (તેવામાં—

શાવક—એન શીરીન, જે કેસ કુંપની તરફથી મારા હાથમાં છે, તે તો આપણા મુરખીજી બાવા ઉપર તહોમત મેલાયલું છે, માટે મને બહુ ધાસતી લાગે છે જે રખેને એ કેસ ખરો ઠરે, જેથી બાવાને સેનટન્સ મળશે તો આપણને માડું લાગશે.

શીરીન—બાવા તરફથી બેરીસ્ટર કોણ છે ?

શાવક—(પીરોજશા તરફ આંગળી બતાવીને) આએ મારો મિત્ર મી० પીરોજશા છે.

શીરીન—શું એવણુ છે ?

શાવક—હા.

શીરીન—ત્યારે તો હું એવણુને સમજાવીશ અને તમો બાઈબી કાંઈ વધારે તકરાર લેશો નહી.

(શીરીન પોતાના ખાવીંદને સમજાવવા જાય છે.)

તા० ૧૫ મી એ કેસ પાછો શરૂ થયો તે વખતે ધારાના હીમાયતીઓ હાજર હતા.

(જડજ હોસંગલને બારમાં લાવવા હુકમ કરે છે. હોસંગલ બારમાં ઉભા છે.)

જડજ—(કુંપનીના બારીસ્ટરને) તમોએ તમારા ચોપડા તપાસ્યા કે ?

બે. શાવક—કુંપનીએ ચોપડા તપાસ્યા છે, જેમાં થોડી ઘણી ભૂલ નીકલે છે.

જડજ—થોડી ઘણી ભૂલ એટલે શું, તે મને સમજ નથી પડતી, મારે ખુલ્લે ખુલ્લું બોલો જે કેટલી ભૂલ છે.

બે શાવક—નકી નથી થયું સાહેબ.

બે. પીરોજશા—(જડજને) ત્યારે વગર ફાકટનો મારાં કુલ ઉપર જે આરોપ મેલાયો છે તે ખોટો છે.

જડજ—મારા ધ્યાનમાં પણ એમ લાગે છે કે કુંપનીના હીસાબમાં ગુચવાડા ઘણા છે.

બે. શાવક—આડીટર રીપોર્ટ કરે છે જે સપ્ટેમ્બર મહીનાની તા० ૭ મીએ એક સાત હજારની રકમ ચોપડામાં દાખલ નથી કીધી.

બે. પીરોજશા—(જડજને) માફ કુલ કહે છે જે સપ-
ટેમ્બર મહીનાની તા. ૧ લીથી હું એક માસની હકની
રજા ઉપર ગયો હતો, તે દરમ્યાન જે ભુલ થઈ છે તેને
મારા કુલ સાથે લાગતું વલગતું નથી, માટે જડજ સાહે-
બને બલામણુ કરું છું કે એ કેસ ઉરાડી મુકવો.

જડજ—કોઈપણ રીતે, હોસંગજીની ઉપર જે તોહમત
મેલવામાં આવ્યું છે તે સાબેત થતું નથી, જેથી હું એ
કેસનો સધળો ખર્ચ કુંપનીને માથે નાખી ઉરાડી મેલું છું.

હવે હોસંગજી ઉપર જે વખતે કેસ મુંબઈની હાઈ
કોર્ટમાં નીકળ્યો હતો, તે વખતે સધળાં વરતમાન
પત્રમાં ચક્રચાર ચાલતી હોવાથી સધળાં પીછાનવા-
લાઓમાં ખર્ચ પડી અને કેસ સમજવા સધળા
દોસતો આવતા હતા, અને ખીચારા હોસંગજી ઉપર ગ્રેમ-
બાવ બતાવતા હતા. મીત્રનાં દીલમાં વાત કરવી હતી,
અને બચ્ચાંઓ વીશે ખર્ચ પુછવી હતી.

મીત્ર—(હોસંગજીને) બાઈ, આ શું ગજબ તમારી ઉપર!

હોસંગજી—બાઈ નશીબની વાત. લખ્યા લેખ મીટતા નથી.

મીત્ર—સાવક અને શીરીન કેમ છે?

હોસંગજી—(આંખમાં પાણી લાવી) શું કહું બાઈ,
મારાં નસીબ કુટલાં જે મેં મારાં બચ્ચાંઓને તંજ દીધાં છે.

મીત્ર—તેઓ ક્યાં છે, અને તમે તેમને શા માટે
તંજ દીધાં?

હોસંગજી—બાઈ, રાંડના માર્યા ફાક મુકે, તેમ મેં
મારી નવી સ્ત્રીની વાત ઉપર ધ્યાન આપી, તે ખીચારાં
ગરીબ (રડી પડે છે) બચ્ચાંઓ ઉપર અતીશ્વ જુલમ

ગુજરી સેવટે લાત મારી ધરમાંથી કહાડી મેલ્યાં છે, અને તે લોકનું શું થયું છે તેની મને ખબર નથી, જેથી હું આવાં સંકટમાં આવી પડ્યો છું. ઓ પરવરદેગાર! મારાં બચ્ચાં ન્યાં હોય ત્યાં તેમને સુખી રાખજે, હું એટલું જ માંગું છું.

મીત્ર—તમારી સ્ત્રી કેમ છે?

હોસંગજી—શેઠ, તેવણુ તો જે વખતે મારી ઉપર ધર-પકડ થઈ તે વખતે સમ્રાજી ઉચાપત કરીને પોતાને મકાને ગયાં છે, અને મારી આવી સ્થિતી છે.

જેવો કેસ હોસંગજી જીત્યા કે પોતાના બેરીસ્ટરને ખરડી આપવા એક જાણીતાં હોટેલમાં લઈ ગયા, ન્યાં મીં શાવક બેરીસ્ટરને પણ પીરોજશાએ સાથે લીધે હતો અને હોસંગજી પોતાના મીત્રને સાથે લેઈ રીફરેશમેંટ લેવા ગયા, ન્યાં એકમેક સાથે પીછાંણુ થઇ.

શાવક પોતાના બાપને ક્રોડી કરી ગળે વસગી પડીને રહે છે, તથા જે આફત આવી પડી હતી અને તેમાંથી મુક્ત થયા હતા તે વીશે હજારો હજાર શુકરાના તે પરવર-દેગારના કરે છે. અંહી મીત્ર પણ બેટે છે અને છોકરાની આલાકી જોઈ આફરીન કરે છે. રીફરેશમેંટ લેવાયા બાદ બેરીસ્ટર પીરોજશા સરવેને પોતાના ઘેર લઈ જાય છે, ન્યાં શીરીન પોતાના બાપને જોઈ એકદમ ખુશાલીમાં બોલી:—

શીરીન—ઓ! બાવાજી તમે છો કે !!

હોસંગજી—(જરા સરમાઈને) હા દીકરી શીરીન.

શીરીન—તમે સારીપેટે તો છોઓની, અને મત્રાઈ કેમ છો?

હોસંગજી—સૌ સારીપેટે છે.

હવે વાંચનારે વીચારવું કે શાવકને જે સખી શેઠને ત્યાંથી મદદ મળી હતી, તે શેઠને એકખી પુત્ર ન હતો, અને મોટા વારસો શાવકને સ્વાધીન થયો હતો.

હવે બેરીસ્ટર પીરોજશાની એક બેહેન પરીચેહેર નામની હતી, જેથી પીરોજશાએ શાવકને પોતાની બેહેન સાથે પરણવા માટે માંગણી કરી હતી અને શાવકે તે માંગણી કબુલ કરી. પરીચેહેરની ઉંમર તે વખતે ૧૫ વરસની હતી અને શાવકની ઉંમર લગભગ ૨૧ ની થઈ હતી, જેથી બેહેન રાજપુત્રીથી એકમેકને હાથ આપ્યો, અને ન્યારે શીરીનની સાસુએ જોયું કે પોતાની છોકરી પરીચેહેર શાવકને (શીરીનના ભાઈને) હાથ મૂકી છે, તેથી તે વખતથી સાસુએ પોતાની વહુ ઉપરનો દોર એણે કરી.

(અને સરવે સાથે મળે છે.)

હોસંગજી, મતરાઈ, શાવક, શીરીન, મીત્ર, મીત્રનાં ધણીઆણી, પડોશણુ જરખાઈ, શાવકની બેરી પરીચેહેર, શીરીનનો ભરથાર પીરોજશા, તેનાં માબાપ વતરોગે સરવે બેગાં મળે છે. તે વખતે બાપે પોતાનાં પાપનો પશ્ચાત્તાપ કર્યો અને નીચે પ્રમાણે બોલ્યો:—“મારાં પ્યાસં ફરજદો, જે દહાડેથી મેં તમોને તબ્યાં છે તે દહાડેથી તે આજદીન સુધી મેં એકખી દીવસ સુખમાં કહાડ્યો નથી અને હજારો વીધન મારી ઉપર વિતી ગયાં છે, અને બોદાની બક્ષેસથી આજે આપણે સાથે બેગાં થયાં છીએ, તે માટે હું કીરતારનો ઉપકાર માનું છું અને સરવેને આમ્રહ કઈ છું કે કોઈખી પુરૂષે પોતાની સ્ત્રીના કહેવા ઉપર ખીલકુલ ચાલવું નહી, પેહેલે પુરતો વીચાર કરી આગળ પગલું ભરવું. જે એવો વીચાર મેં આગ-

જાથી ક્યો હતે તો મારી ઉપર આવું સંકટ કદીબી આવતે નહી.” (ફાટી ફરી માફ માગે છે.) તેવામાં મતરાઈ:—“મારાં બચ્ચાંઓ, મેં તમો ઉપર જે કાંઈ ગુલમ ગુન્યો છે તે વીશે હું માફ માંગુ છું કારણકે મેં મારી બેનના બોલવા ઉપર વીચાર લઈ જઈ, મતરાઈ દાખલ દોર કીધો છે અને જે જે વીપતીઓ તમોને વેઠવી પડી છે તે સર્વે મારે ખાતર થયું છે, માટે તમો મને માફ કરશો એવી તમો પાસે હું અરજ કરું છું અને મારાં પાપની હું તે ઈશ્વર પાસે ક્ષમા માંગુ છું, માટે પ્યારાં બચ્ચાંઓ, તમો એકે અવાજે બોલો કે માફ છે.” છોકરાંઓ નમીને કહે છે કે “હમારાં નશીબમાં બનવાનું હતું તે બન્યું છે, માટે અમો તમોને દોષ દેતાં નથી; તે કીરતાર તમારાં સઘળાં પાપની તમોને માફી બક્ષે.”

બાપ અને મા નીચે મોઢે માફ માંગે છે, તેને છોકરાંઓ નમે છે અને સર્વેને અરજ કરે છે કે ચાલતા વખતમાં પોને શંભાળીને ચાલવું, માટે તમો જે કાંઈ ટેકાણે તેવો ઓધો ધરાવતાં હોવો તો શંભાળજો અને તમારા પતીને ઉલટું સુલટું કબીદી સમજાવતાં ના, નહી તો કે સેવટે તમોને જે કેસ ઉપલા બનાવમાં બન્યો હતો, તેના જેવું રખેને વેઠવું પડે? માટે બેહેનો તથા બાઈઓ સર્વેને એક સરખી રીતે કહું છું કે તમોએ તમારી ખોડ સુધારવી એ ખરો ધર્મ છે.

શાવકે પોતાનાં બાપ માને પોતાની સાથે રાખ્યાં અને હોસગજીએ કંપની ઉપર રાજનામું મોકલી આપ્યું. સર્વ સાથે હલીમલીને બાકી રહેલી જીંદગી ખુશીમાં ગુજરી.

આગલથી ગ્રહાક થનારાવોના નામ.

ઓનરેબલ શેઠ શોરાબજી શાપુરજી બંગાલી સી.આઈ.ઈ.	૩૦
શેઠ રશતમજી ડોશાભાઈ શેઠના	૨૫
માહારાવજી શ્રી મોતીશીંગજી...	૨૦
ઓનરેબલ સર દીનશા માણેકજી પીટીટ આરોનેટ	૨૦
શેઠ દારાશાહા ડોશાભાઈ શીતીમેજીસ્ટ્રેટ.	૧૦
શેઠ દીનશાજી નવરોજી ખોડ...	૮
શા. ત્રીભોવણદાશ લલુભાઈ...	૫
શેઠ ખરશેદજી ડોશાભાઈ માસ્તર	૫
,, ખરશેદજી નસરવાનજી સીરવાઈ	૪
,, રૂપશીંગ મથુરાદાશ લવજી...	૪
હી. હા. મહારાણા શ્રી બલદેવજી	૪
શેઠ જેહાંગીરજી કાવસજી દલાલ	૪
,, જીવણજી બમનજી ચરીવાલા	૪
ખા. ખા. હોરમશજી આદરજી પટેલ	૪
ખા. શા દીનશા જમશેદજી દીવાન	૪
શેઠ બેહરાંમજી નશરવાનજી મરચંટ	૪
,, બેજનજી મેરવાનજી	૪
,, પીરોશા દાદાભાઈ પટેલ ..	૪
,, કાવસજી પેસતનજી ખન્નેતીયા	૪
,, રશતમજી ફરામજી કંટાકટર	૪
જનાબે અલી બાહાવદીનભાઈ દીવહાશમભાઈ	૪
શેઠ ખરશેદજી નવરોજી બેલીફ	૩
,, ફરામજી દીનશાજી પીટીટ	૨
,, જેહાંગીર ફરામજી લાલી વેટરીનરી સરખ્યન...	૨
ખા. ખા. એદલજી ડોશાભાઈ...	૨
શેઠ રતનજી રશતમજી કાંગા.	૨
ખા. શા. ધનજીશાહ દાદાભાઈ મુનસફ	૨
શેઠ. ગુલામદાશ ભાઈદાશ વકીલ	૨
હી હા. નવાબશાહેબ બહાદુર	૨
શેઠ. રશતમજી પેસતનજી મુશ	૨

ખા. શા. મેહરજીભાઈ કુંવરજી તારાપોરવાલા	...	૨
શેઠ. નવરોજી માણેકજી ખોરી	...	૨
ખા. બા. ધનજીશાહા હોરમજી કડાકા...	...	૨
શેઠ જાંગીરજી એદલજી ત્રીજેરીવાલા...	...	૨
„ અરદેશર ફરામજી ઉનવાલા સોલીસીટર	...	૧
„ દાકોરદાશ ફરીરભાઈ દલાલ	...	૨
„ વીઠલદાશ વરજદાશ દલાલ	...	૨
„ રશતમજી ફરામજી વાડીયા	...	૨
„ ડાઆભાઈ વલ્લભદાશ વઝીલ	...	૨
„ બેહરામજી પદમજી ઓનરરીમેજસ્ટ્રેટ	...	૨
રા. રા. લાલાજી હરીદાશ પ્રાઈવેટ સ્કેટરી	...	૨
ડાક્ટર ડોશાભાઈ પેસતનજી...	...	૨
શેઠ ડોશાભાઈ બરજેરજી રસતમજી મીસતરી	...	૨
„ હમદભાઈ હખીમભાઈ	...	૨
રા. શા. ગીરજસંકર ફુલસંકર	...	૨
શેઠ બમનજી અરદેશરજી દલાલ	...	૨
ખા. બા. બેહરામજી જાંગીરજી રાજકોટવાલા	...	૨
કુમાર શ્રી મદારસીંગજી શાહેબ	...	૨
રા. શા. પુરષોત્તમરાય શુદ્ધરજી ઝાલા	...	૨
રા. રા. દુરગાપ્રસાદ હરીપ્રસાદ	...	૨
બાઈ દીનબાઈ શાપુરજી કાતરક	...	૨
બાઈ પુતલીબાઈ અરદેશર પે. કામા	...	૨
બાઈ રતનબાઈ હોરમજી શાપુરજી વઝીલ	...	૨
„ રતનબાઈ દીનશા દાદાભાઈ નીકલશન	...	૧
મીશ મેહરબાનુ દીનશા દાદાભાઈ નીકલશન	...	૧
બાઈ ડોશીબાઈ પેસતનજી નવરોજી ભર્યા	...	૧
„ આંવાંબાઈ અરદેશર લાલકાકા	...	૧
„ રતનબાઈ અરદેશર મલબારવાલાં	...	૧
મીશ. ગુલબાઈ ધનજીશાહા નગરવાલા...	...	૧
બાઈ પીરોજબાઈ ધનજીભાઈ ફરામજી પટેલ	...	૧
„ જરબાઈ ફરામજી જશાવાલા	...	૧
„ જીલુંબાઈ હોરમજી મોડી	...	૧
„ શુનાબાઈ પીરોજશાહ કરાંણી	...	૧

મીશીશ હોરમજી એન વડીલ	...	...	૧
બાધ મેહેરબાઈ નવરોજી	...	...	૧
„ શીરીનબાઈ કાવસજી મેહેરવાનજી શેઠના	...	...	૧
મીશીશ દોલતબાઈ બરજોરજી એદલજી મોદી.	...	...	૧
મીશીશ રતનબાધ શાપુરજી બીખાજી પટેલ	...	...	૧
શેઠ હોરમજી એદલજી બોડ...	...	...	૧
ડાક્ટર નસરવાનજી પાલનજી શેઠનાં	...	...	૧
શેઠ ગોવરધનદાશ ગોકલદાશ તેજપાલ...	...	...	૧
શેઠ બાપુજી નથુભાધ ઝોનરરીમેજીરટ્ટેટ	...	...	૧
„ ગણપતરામ માધવરામ બકસી	...	...	૧
„ મદનરાય મુગટરાય રાએજી	...	...	૧
„ વીકાજી મેહેરજીભાઈ	...	...	૧
„ અરદેશર દારબજી	...	...	૧
„ રતનજી પાલનજી યુરોપશોપકીપર	...	...	૧
„ માણેકજી હોરમજીજી માણુ	...	...	૧
„ મનમોહનદાસ રામજી	...	...	૧
ડાક્ટર ફરદુનજી બેહેરામજી શીરવધ	...	...	૧
શેઠ જમશેદજી શાપુરજી ફોટોગ્રાફર	...	...	૧
„ કેકોબાદ મેહેરવાનજી બમીર	...	...	૧
„ બેહેરામજી રૂશતમજી સંજના	...	...	૧
„ રૂશતમજી ફરામજી કનફેક્શનર	...	...	૧
ખા. શા. માણેકજી કાવસજી દોતીવાલા	...	...	૧
શેઠ દાદાભાધ નસરવાનજી કનટ્રાક્ટર	...	...	૧
„ ભગુભાઈ દાયાભાઈ વડીલ	...	...	૧
„ એદલજી નવરોજી પનીરવાલા	...	...	૧
સરખ્યન મેજર. કે. એ. દલાલ	..	...	૧
શેઠ ફરદુનજી બીમજીભાઈ	...	...	૧
„ રતનજી બીમજીભાઈ પટેલ	...	...	૧
„ જીજીભાધ નવરોજીજી સુરતી	...	...	૧
રા. બા. અંબાલાલ શાકરલાલ દેશાઈ...	...	...	૧
શેઠ મનચેરજી ધનજીભાધ દાબર	...	...	૧
„ એદલજી શાપુરજી	...	...	૧
„ નવરોજીજી માણેકજી લાકડાંવાલા	...	...	૧

શેઠ નવરોજી જીવાજી માણેકજી	...	...	૧
રા. રા. વકીલ જીવજીલાલ કુલચંદ	...	...	૧
રા. શા. મહીપતરામ રૂપરામ	...	...	૧
શેઠ પીરોશા પેસતનજી રાંડેલીઆ	...	...	૧
„ કાવસજી પેસતનજી ભર્યા	...	...	૧
ડાક્ટર શોરાબજી પાલનજી બામજી	...	...	૧
શેઠ ખરશેદજી હોરમજી કરાકા	...	...	૧
„ શોરાબજી નસરવાનજી ગજદર	...	...	૧
„ નવરોજી ખરશેદજી અરાજણીઆ	...	...	૧
„ રતનજી ડોશાભાઈ ચોકશી	...	...	૧
„ શોરાબજી નવરોજી માદન	...	...	૧
„ જમારપજી પાલનજી એનજીન્યર	...	...	૧
„ કાવસજી નવરોજી હોલશાપવાલા	...	...	૧
„ શાવકશા દાદાભાઈ પેસતનજી માસ્તર	...	...	૧
„ પાલનજી વીકાજી ભીલાડવાલા	...	...	૧
„ અસફંદીયાર પાલનજી સરાફ	...	...	૧
„ અરદેશર જમશેદજી વાડીઆ	...	...	૧
„ કાવસજી ધનજીભાઈ સુપરીનટેન્ડન્ટ...	...	...	૧
„ હોરમજી આદરજી દાડવાલા	...	...	૧
„ પીરોજશા મેહોરવાનજી કરંજીઆ	...	...	૧
રા. શા. બલવંતરાય હરીશંકર ન્યાયધીશ	...	...	૧
કુમાર શ્રી ભાવસીંગજી દેવીસીંગજી	...	...	૧
શેઠ માણેકજી કુવરજી રેવીટના	...	...	૧
„ ફરેદુનજી નસરવાનજી ઈસકી	...	...	૧
ડાક્ટર રશતમજી એદલજી હકીમ	...	...	૧
„ પ્રાણજીવનદાશ કલ્યાનદાશ	...	...	૧
„ શાપુરજી અરદેશર તારાપોરવાલા	...	...	૧
„ મનચેરજી હોરમજી જાંગીરજી બનાજી	...	...	૧
„ જમશેદજી શોરાબજી જીજીભાઈ	...	...	૧
„ શાપુરજી શોરાબજી કુબાશ	...	...	૧
„ ડોશાભાઈ હોરમસજી પટેલ	...	...	૧
„ માણેકલાલ નંદલાલ વકીલ	...	...	૧
ડાક્ટર. અરદેશર કાવસજી તરનર	...	...	૧

દરદીઓને અગત્યની સુચના.

દરાજના મલમ કે જે ઘણી લાંબી મુદતની દરાજ કાળો તથા લાલ ખુજલી, ખરપસું તથા હેવાંજ ચાંમડીનાં અનેક દુઃખોનો આ મલમ એક રામબાગુ ઈલાજ છે. એ લગાડવાથી બળતરા બીલકુલ થતી નથી. અને લાંબી મુદતની દરાજને હુંક મુદતમાં સાફ કરી ચાંમડીને અસલ રૂપમાં લાવે છે. કીમત દબી એકના ફક્ત રૂ. ૦-૪-૦.

હુરસ તથા મસાના અનેક પ્રકારના બહાર ગામના દરદીઓને માટે મલમ બનાવીઓ છે. ઘણી લાંબી મુદત સુધીનું લોહીનું વેહેવું, અકરસાત, દુઃખાવો, સોજો તથા અગત બળતી હોય તેને તુરત નરમ પાડી થંડક બખશે છે. અને લાંબો વખત સુધી આરામ થાય છે. જેની કીમત દબી એકના ફક્ત રૂ. ૩-૦-૦.

દાંતનું મંજન જે દાંતને ઉજળા દુધ સરખા બનાવે છે. તેમજ પારા તથા દાદ મજબુત થાય છે. લોહી નીકળતું હોય તેને બંધ કરે છે, તથા દાંતનો દુઃખારો નરમ પાડે છે, તેમજ મોઢાને સ્વાદ આપે છે, દાંત ઉપર પતરી બાજવાથી દાંતને સડો લાગે છે તેનો વીધેશ અતકાવ કરે છે. કીમત ફક્ત શીશી એકના રૂ. ૦-૪-૦.

નેટીવઅનવેન્ડ નામના મલમ જે શરીર ઉપરના કોઈ પણ ભાગ ઉપર થતાં અનેક દરદો જેવાં કે ફેાડા, નાશુર, હરેક જખમો, ગાંઠ, નચ્છર તથા ગરમીથી થતાં અનેક જખમોનો એ એક અકસીર ઈલાજ છે. એ મલમમાં હેવો ગુણુ છે કે ગાંઠને પાકવીને રૂજ પણ લાવે છે. કીમત દબી એકના રૂ. ૦-૮-૦.

દરદીએને અગત્યની સુચના.

હરેસ તથા મસા અંદરના તેમજ બહારના વગર અગત્ય બેસવે નીચલે હેઠાણે સારા કરવામાં આવે છે. શરીર ઉપરના ઘણાજ બીકટ અને બચકર દરદી બેસાડે નાશુર, ભગંદર, કંથમાલા, પાશાં તથા અનેક પ્રકારના ગરમીના યુરા રોગ વીગેરે સેલેબ વખતમાં ફક્ત મલમ પટાથીસારાં કરવામાં આવે છે.

તેમજ કોઈ પણ બતની સત્તાલ નીચલે હેઠાણે દીવ સના કોઈ પણ વખતે મુક્ત આપવામાં આવશે.

૩૨૧મજી એલજી હુકીમ

૩૦ કાલ્યાદેવી શાપુરજી કોટાયાદરની સાંખે મુંબઈ.

રખર સતેમ્પ.

ઘણાજ કીકાયત ભાવ.

સ્ત્રીકપેન તથા પેનરીક સાથના રખર, સતેમ્પે વાંમાં રહી શકે એવાં ઇંગ્રેજી, ગુજરાતી, તથા મહા ભાષામાં બતાવી આપવામાં આવશે કીમત ફક્ત રૂ. ૧-૦-૦ પોસ્ટેજ તથા પેકીંગ ચારજીસ રૂ. ૦-૪-૦ વધુ. ફક્ત એ દીપ્ત શાહીનાં ગાદી ઉપર નાખવાથી તે, દીવસ પદર સુધી બરોબર જવાબ આપે છે.

દરેક બલની સતેમ્પની શાહીની નાની બાટલીને રૂ. ૦-૪-૦ વધુ ખુલાસો પત્રની મારફતે નીચલે હેઠાણે લખવાથી કરવામાં આવશે. જવાબ માટે દીકીટ મોકલવી. મોટપેડ કાગળ ઉપર બ્યાંત આપવામાં આવશે નહીં.

અથ. શી. દીનશાની કુા૦

કમીશન એજન્ટસ

૪૬, મીરજાં સ્ટ્રીટ

મુંબઈ.

